

ВІДОЗВИ. ЗАЯВИ

ЗВЕРНЕННЯ ЗАГАЛЬНИХ ЗВІТНИХ ЗБОРІВ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА ДО НАУКОВОЇ СПІЛЬНОТИ УКРАЇНИ ЩОДО ЇЇ РОЛІ В ДУХОВНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДЕРЖАВОТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ ЗА УМОВ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ З РОСІЄЮ

В умовах сучасного інформаційного суспільства розум людини, її інтелект та знання стали головними ресурсами для зростання ВВП і Коефіцієнту людського розвитку. Людський поступ як духовно-цивілізаційний процес відбувається в синхронній єдності з морально-етичним визначенням людини та культурно-національним визначенням народів.

Розбудова Нової України, захист її суверенітету і соборності опинилися під загрозою військової агресії сусідньої держави. В цій загрозливій ситуації особливої ваги набуває слово. Адже саме слово є головним засобом творення такого національного комунікативного простору, що придатний для генерування й поширення правдивої й етично виваженої інформації, спроможної морально підтримувати духовний український світ. На жаль, мусимо констатувати, що неоімперська політика сучасної Росії зберігає не тільки значний вплив на українську спільноту, але й, свідомо вдаючись до масової дезінформації та пропаганди, вона агресивно втручається в культурно-гуманітарні процеси в Україні та світі й підступно підриває громадянську солідарність, руйнує національне та міжнародне порозуміння. Путінська Росія зумисне вдається до дезінформації як зброї для поширення „руського мира“ не лише проти України, але й проти всього цивілізованого світу.

Все це актуалізує перед науковою громадою України проблему інформаційного та духовно-інтелектуального забезпечення державотворчих процесів, особливо щодо поширення правди в мас-медійному світовому і національному просторах. З цією метою треба терміново максималізувати громадські та інституційні зусилля задля розвитку україномовного культурного середовища, для підтримки української науки, книговидання, кінематографа тощо. Україна повинна домагатися, щоб у міжнародних відносинах риторика дезінформації та агресії, поширювана державою-терористом, була відповідно кваліфікована й витіснена на користь слова правди, верховенства права, демократичного вектора розвитку й збереження національної ідентичності.

Без активного й відповідного до сучасних умов науково-інформаційного та мас-медійного супроводу українська дипломатія і державні службовці не зможуть ефективно працювати.

Заради пам'яті Героїв Небесної сотні ми повинні переконати світ у тому, що Європу не покинув дух реваншизму, і не всі політичні партії та рухи в Європі вважають мир, свободу, права людини, національну демократію актуальними цінностями. Реваншизм і політика територіальної анексії досі побутують в імперському мисленні кремлівської Росії. Ми не надали достатньої уваги щодо поширення правди про депортацію кримськотатарського народу з рідних земель і наукова спільнота залишається надто мовчазною щодо залякування й переслідування українців на окупованих землях України, не кажучи про замовчування стосовно знищення культурного життя українців у РФ. Очевидно, передчасно забуто Антибільшовицький блок поневолених народів, що виник після Другої світової війни. Тому ми закликаємо прикордонні з Росією народи об'єднатися в Спільку запобігання і протидії російсько-путінському реваншизму. Науковці мають звернути увагу світу на інформаційну (точніше дезінформаційну) зброю Росії, на реанімацію нею холодної війни, яка може стати передвісницею гарячої — третьої світової війни.

В умовах великого дефіциту довіри до владних структур на окрему увагу заслуговує волонтерський рух допомоги армії. З огляду на це виникають рефлексії для запозичення і поширення серед наукових інституцій цієї громадської форми роботи. Якщо волонтери впоралися з корупцією і злочинством військовиків, то чому вчені й педагоги не можуть впоратися з девіантно-злочинною поведінкою суддів, олігархів, фінансистів, торговців, митників? Починати треба з якості освіти, науки, підготовки і захисту наукових дисертацій.

Щоб досягти успіхів у зовнішній політиці, насамперед треба впоратися з домашніми євроінтеграційними завданнями, не варто ототожнювати себе лише з добром, а чинний уряд, Президента — зі злом.

Важко модерно озброїти армію і розбудовувати нову Україну з високим міжнародним авторитетом, якщо соціум, до прикладу, повторно обирає міського голову Харкова, котрий свого часу на очах усього народу організував цинічне розбиття молотом пам'ятної таблиці всесвітньо відомому вченому, дійсному членові НТШ Юрію Шевельову.

Потворно відбувається декомунізація інформаційного простору, якщо в Полтаві міські обранці лише на 24-му році Незалежності України нарешті погодилися на огляд давно створеного в Києві пам'ятника гетьману Іванові Мазепі, а мешканці Кіровограда не знайшли кращої заміни назви свого міста, ніж Єлисаветград.

І все ж, як би не було важко, нам пора відповісти на низку непростих запитань: що ми за нація, чий це край, чия батьківщина? Чи це просто територія глобалізованого світу для нетрудового збагачення олігархів й місце для суцільної олжі, облуди й знедолення мільйонів, де всі ми тільки пішаки на великій шахівниці сильних світу цього? Чи це таки наша спільна обітована земля, Україна,— національна батьківщина сповнених гідності людей, рівних серед інших європейських народів? В ім'я жертвних героїв, що тепер і в минулому полягли за свободу і незалежність України, настала пора самовіддано працювати задля розбудови справедливого українського світу, в якому життя і свобода людини знайдуть достойне пошанування.

Слава Україні! Героям Слава!

Львів, 5 грудня 2015 року

ЗАЯВА НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА З ПРИВОДУ ПРОЄКТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ „ПРО ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ НА 2016 РІК”

Наукове товариство імені Шевченка (НТШ), найдавніша наукова організація українського народу, висловлює свою глибоку стурбованість у зв'язку з планами уряду на чолі з Арсенієм Яценюком коштом організаційних і фінансових заходів у бюджеті 2016 року завдати нищівного удару українській науці та освіті.

Віковічні прагнення українського народу до створення власної держави вільних високоосвічених громадян, так виразно і яскраво артикульовані його науковими і культурними світочами Тарасом Шевченком, Іваном Франком, Михайлом Грушевським і Андреем Шептицьким, завершилися здобуттям незалежності 1991 року. Науковці, освітяни, виховані ними інтелігенція та студентство впродовж усіх років української незалежності були ініціаторами змін суспільного життя на засадах свободи, демократії, поваги людської гідності. Їхнє неприйняття відхилень у розвитку держави від цих принципів і особистий приклад надихали мільйони наших громадян на самопожертви та перемоги на Майдані.

Для науки, освіти і культури роки незалежності були нелегкими, чергові уряди їхніми потребами здебільшого нехтували під приводом необхідності підтримки тих чи інших галузей економіки. Через це за останні десятиліття десятки тисяч людей змінили фах, а нині тисячі наших науковців ведуть добре підтримувані іншими державами і бізнесом дослідження в чужих країнах, наші професори і доценти навчають там їхніх студентів. Проте потенціал науки і освіти не було зведено остаточно на нівець, а консолідація науковців, освітян та депутатів Верховної Ради різних фракцій дала можливість через прийняття у листопаді ц. р. нового Закону України „Про наукову та науково-технічну діяльність” відкрити шлях до реформування академічної, відомчої і науки у вишах і, відтак,— зайняття нею в Українській державі місця, притаманного державам швидкого економічного зростання. Однак уряд, імітуючи реформи та нехтуючи світовим досвідом і державними нормативними актами, розпочав у проєкті бюджету на 2016 рік остаточне фінансове й організаційне нищення академічної і науки у вишах, яке неминуче закінчиться інтелектуальною деградацією усього суспільства і занепадом держави.

НТШ розцінює плани уряду як такі, що спрямовані проти інтересів народу і держави, вимагає перегляду відповідних позицій проєкту Закону України „Про Державний бюджет на 2016 рік”. Закликаємо Верховну Раду України продовжити дії, спрямовані на розбудову України як держави, орієнтованої на розвиток науки і освіти, технологій та інновацій. Очікуємо від Президента України Петра Порошенка невідкладного підписання Закону України „Про наукову та науково-технічну діяльність”.

*Ухвалено на Загальних звітних зборах НТШ
5 грудня 2015 року, місто Львів*

УКРАЇНА В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

БІЛОРУСИ В ЗОНІ АТО

Останнім часом пошвавилися контакти білоруської опозиції з українською громадськістю. Одним із приводів для цих контактів стала присутність білорусів у зоні АТО. Звичайно, є і такі етнічні білоруси, які воюють проти України. Свого часу в соцмережах був відеосюжет із молоддю снайперкою, яка приїхала на Донбас, щоб боротися з українськими „фашистами”. Але приємно, що водночас білоруські побратими героїчно воюють на нашому боці. Саме про таких хлопців розповів керівник незареєстрованої білоруської партії „Свобода” Сергій Висоцький.

— Наші хлопці воюють за Україну і нерідко гинуть за неї. Не так давно в АТО загинув боець з позивним „Кент”. Воював, може, й тому, що у нього мама українка... Але ж він був громадянином Білоруси, та й батько у нього білорус. А ще ми поховали Олеса Черкашина з Берестейщини... Убили хлопця під Донецьком, а поховали в рідному Бресті. Друзі чекали, що на похорон приїде український консул, але не дочекалися. Мабуть тому, що є певна домовленість з Лукашенком. Це вже питання до вашої влади, бо ми добираємося належного ставлення до наших хлопців, які прийшли допомагати українським братам. Коли Україні допомога не потрібна, то треба про це сказати публічно. Адже вони воюють, ризикуючи своїм життям, водночас не мають жодних соціальних гарантій. Для більшості з них оформлення „виду на проживання” є великою проблемою.

— Чим відрізняються білоруси, які воюють за Україну, від тих, хто воює за ДНР?

— За ДНР воюють білоруські „совки”, а на українському боці — білоруські патріоти-ідеалісти. Вони об’єднані у тактичну групу „Білорусь” у складі батальйону „ДУК”. Користуючись нагодою, хочу подякувати керівництву „Правого сектора”, який узяв на себе місію об’єднання білоруських патріотів. До речі, організатор тактичної групи „Білорусь” також загинув — незадовго перед Олесем Черкашином. Дехто з білорусів воює тепер у складі „Азову”, дехто — в батальйоні ОУН. Комбат С. Семенченко згадував про 15 білорусів, які воювали в його батальйоні. Крім того, і Василь Парфянков, член нашої партії „Свобода”, воював на Сході, був кілька разів поранений, нині перебуває в госпіталі. До речі, він і в Білорусі був ув’язнений тривалий час, згодом вийшов на волю і приїхав сюди. Відверто скажу: я не в захваті від того, що члени нашої партії воюють. Бо ми все-таки політична організація, а не військова. По-друге, є багато справ і в самій Білорусі. Але це свідомий вибір людини... Варто ще згадати Якуба Хмару, який деякий час очолював тактичну групу „Білорусь”. Це дуже молодша людина. Та й взагалі, білоруси, які воюють на Донбасі, не старші 25 років. Хочу підкреслити, що „Якуб Хмара” (позивний бійця) також зарекомендував себе як мужня людина.

Усього на українському боці в зоні АТО воює 150—200 білорусів. Росіян трохи більше. Але ж нас лише 9 мільйонів, а росіян — 140! Тож — у відсотках білоруси більш небайдужі і більш проукраїнські. Взагалі за Україну воюють переважно грузини, чеченці і білоруси. Про росіян я згадував, але ж значно більше росіян на протилежному боці! І якщо про чеченців, грузинів і росіян говорять часто, то про білорусів, які воюють в АТО, майже нема згадок в українських ЗМІ, і нас це трохи ображає.

— Чи багато білорусів загинуло?

— За даними МВС України, 20 осіб — це з тих, які отримали громадянство чи „вид на проживання”. А були і незареєстровані.

— А як можете охарактеризувати проросійські сили в Білорусі?

— Міцні позиції має так звана русская партія. І Лукашенку все важче протистояти їй... Давно і послідовно цькуючи білоруських патріотів і маргіналізуючи патріотичні рухи, Лукашенко оточив себе агентурою Москви. Тепер вона часто діє автономно, за сценарієм Кремля, ігноруючи самого президента. Найпотужніші сили Росії сконцентровані в силових структурах, в РПЦ та в ЗМІ. На головному білоруському телеканалі показують політичні шоу. Їх веде одіозний Вадим Гігін, який все частіше запрошує адептів „русского мира”. На цих шоу регулярно з’являється Петро Шапко — бойовий керівник псевдодокзаків, який постійно відвідує форуми Дугіна та інші імперські з’їзди. Він відомий крайньою агресивністю та закликами до розправи з білоруськими патріотами. Так звані білоруські козаки мають вишкільні табори в різних областях, і немало з них воює на Донбасі. Ніша для цього „козацтва” утворилася після того, як білоруські патріоти розігнали шовіністів з РНЕ (Русское национальное единство.— *Авт.*) Різке посилення імперських структур почалося після призначення керівником РПЦ у Білорусі єпископа Павла з Рязані. Павел замінив клір вихідцями з Росії. Був узятий курс на організацію священиками юнацьких бойових центрів спільно з козацькими структурами. У кожній області організовано центри „бойової і православної підготовки”. Юнаків вербують з багатодітних і антисоціальних сімей. Інструкторами нерідко є працівники МВС чи КДБ. Вже намітився навіть розкол у силових структурах... Бо є місцеві з походження силовики, а є суто російські, приїжджі, без будь-якого білоруського сентименту.

— Якщо ситуація в країні настільки серйозна, то чи не змінилося Ваше ставлення до Президента Лукашенка?

— Я ставлюся до нього, як і більшість патріотично налаштованих білорусів. Водночас я згоден з лінією Заходу на підтримку Лукашенка. Мабуть, це оптимальний варіант у нинішній непростій си-

туації, коли Росія може спробувати установити тотальний контроль над нашою країною. „Краще вже Саша, ніж Вова...”, — так тепер вважає більшість білорусів. А ще дуже важливим для білорусів є утворення Альянсу балто-чорноморських націй. В Україні про „Альянс” майже не згадують, а для Білоруси це головний політичний прорив. Документ підписали політичні партії, громадські організації, окремі авторитетні люди — з Грузії, Литви, Білоруси... Латвія поки що не ризикнула підписати через потужний тиск Росії, але загалом латиші підтримують Альянс. Я своєю чергою всіляко сприяю контактам між українськими і польськими патріотичними середовищами. Навіть бачу в цьому свою політичну місію. У вас відбулося певне примирення з поляками, але треба йти якомога далі. Нині такий час, що варто забути про всі непорозуміння, — особливо на тлі того великого зла, яке насувається

на нас. У Польщі складна ситуація; якщо хтось думає, що в Україні позиції ФСБ дуже міцні, а в Польщі — все гаразд, то дуже помиляється. Там може раптово з'явитися нікому не відомий інформаційний канал, який день-у-день розповідатиме про „Волинську різню”, показуватиме найодіозніші репортажі. Керівник такого каналу підозріло швидко стає мільйонером, купує яхту і будинок на Мальдівах... Поки відповідні служби починають розбиратися, — а там же демократія і всі процедури витримуються, — тут уже відкривається якийсь інший антиукраїнський канал... І так далі. Тому не так вже й просто забезпечити проукраїнський курс Польщі, бо політики вимушені зважати на настрої народу. І все ж, я вірю, що наші зусилля в напрямку утворення Альянсу балто-чорноморських націй були не даремними, і позитивний результат рано чи пізно буде.

Інтерв'ю Сергія ЛАЩЕНКА

ДЕКОМУНІЗАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ

21 травня 2015 р. в Україні набув чинності пакет т. зв. декомунізаційних законів. Це закони „Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939—1945 років”, „Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті”, „Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917—1991 років” і „Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні і заборону пропаганди їхньої символіки”.

Символічно, що закони проголосувала Верховна Рада у Чистий четвер напередодні Великодня, який традиційно символізує перемогу життя над смертю і перехід людини від рабства зла до свободи. То ж ухвалення декомунізаційного пакету також стало свого роду символічним актом, спрямованим на остаточний розрив із тоталітарним минулим і його злочинними практиками управління суспільством.

Лише на двадцять четвертому році своєї незалежності наша країна зробила один із перших та найважливіших кроків на шляху, яким ще у 1990-ті розпочали рух інші посткомуністичні країни Центральної та Східної Європи. Унаслідок втілення декомунізаційних законів у життя топонімічна карта України має нарешті позбутися радянських назв. Публічне заперечення злочинного характеру як комуністичного, так і нацистського тоталітарних режимів відтепер заборонено. Натомість відкрито доступ до архівної інформації про злочини цих режимів для їхніх жертв, дослідників і звичайних людей. Але найголовнішим результатом декомунізації має стати зміна свідомості громадян. Адже без подолання тоталітарної спадщини минулого насамперед у людських головах Україна ніколи не збудує заможного та спокійного майбутнього. Тоталітаризм і добробут — несумісні, як не сумісні між собою радянське „судочинство” і права людини, радянські колгоспи і приватна власність, однопартійна система і вільні конкурентні вибори.

Чому ж ухвалення декомунізаційних законів стало можливим лише на двадцять четвертому році незалежності України? Чому наша країна не зробила цього ще на початку 1990-х рр., як інші країни Центральної та Східної Європи?

Перш за все в Україні, на відміну від Польщі, Чехії або країн Балтії, після падіння комуністичного режиму не було усунуто від влади правлячу комуністичну верхівку. У спадок нашої країні дістався обраний ще за радянських часів парламент, більшість у якому становили представники компартії. Вихідцем із ЦК КПУ був і обраний у грудні 1991 р. першим Президентом Незалежної України Леонід Кравчук. Сама компартія хоча формально й була заборонена указом Президії Верховної Ради у серпні 1991 р., проте швидко відродилася під тією самою назвою та майже тими самими гаслами. Отож, зі зрозумілих причин, тогочасна правляча верхівка не була зацікавлена ані у побудові в країні реального демократичного суспільства, ані в проведенні декомунізації. Навпаки, більшість представників цієї верхівки розглядали новопосталу Українську державу як таку собі „прапорчену” версію УРСР з дещо іншою назвою, локатором, гербом, проте майже незмінною суттю. Партії демократичного спрямування, представлені у парламенті, не мали ані чіткого плану реформ, ані реальних важелів впливу на владні інституції для запровадження системних змін. Тому сталося майже за Леніним: колишня компартійна верхівка декомунізації не хотіла, а демократична меншість не могла забезпечити її проведення на загальнодержавному рівні.

Починаючи з кінця 1990-х рр., небажання проводити реальну декомунізацію керівництво України виправдовувало також небажанням псувати відносини з Росією, у якій тоді саме активно починалося відродження радянських цінностей, на кшталт культу „Великої Перемоги” і „ефективного управління” Сталіна, і яка будь-які спроби засудження радянського тоталітарного минулого вважала зазіханням на свої державні інтереси.

Саме суспільство, крім кількох західних обласей, теж здебільшого не було готовим тиснути на владні інституції „знизу“, аби примусити їх до здійснення необхідних перетворень. Пересічного мешканця України першої половини 1990-х дуже турбувала економічна криза, гіперінфляція, закриття підприємств, унаслідок чого багато людей втрачало роботу. А опісля — уже топоніміка, пам'ятники радянським вождям, культурна політика і відновлення національної пам'яті. На відміну від Німеччини, де схожі процеси денацифікації були забезпечені не в останню чергу завдяки засудженню нацистської верхівки на Нюрнберзькому процесі, та вимогам держав — переможниць у Другій світовій війні, міжнародного суду над верхівкою та злочинними практиками комуністичних режимів після падіння комунізму не відбулося. Тому посткомуністичні країни Центральної та Східної Європи були змушені самотужки шукати спосіб проведення декомунізації та розробляти для цього власну законодавчу базу. У випадку України брак „тиску ззовні“ став ще однією причиною того, чому декомунізація на початку 1990-х у нашій країні де-факто не відбулася.

Уведення процесу декомунізації у законодавчі рамки стало можливим лише торік. Першим поштовхом до цього став т. зв. ленінопад, який стихійно розпочався у багатьох населених пунктах України під час Євромайдану та після падіння режиму Януковича. Однак справжнім катализатором процесу стала анексія Криму і подальша російська агресія на сході України. Інспіровані Росією виступи прихильників т. зв. російської весни здебільшого організовувалися на центральних площах великих міст на півдні та сході України поблизу пам'ятників Леніну та з використанням радянських червоних прапорів. Тому для багатьох українців середнього і старшого віку, які ще застали Радянський Союз і донедавна ставилися до радянського минулого та його символів доволі нейтрально, пам'ятники Леніну, радянські назви та радянські символи почали асоціюватися не так з минулим, як із теперішньою російською агресією. Відповідно, відбулися певне переосмислення і переоцінка ролі та місця в історії України тих організацій, члени яких у XX ст. боролися проти радянської окупації і комуністичного режиму, часто зі зброєю у руках. То ж не бажаючи, аби їхні міста і села стали об'єктами російської окупації, ці люди вже переважно не противилися організованому, а навіть і стихійному демонтажу радянських символів із публічного простору.

Водночас за 24 роки існування Незалежної України встигло вирости нове покоління. Воно не жило за Радянського Союзу, його батьківщиною була Україна, і тому радянські пам'ятники та символи для більшості таких молодих людей не мали жодного „сакрального“ значення. Багато представників цього покоління вже встигли побувати за кордоном та мали змогу порівняти ситуацію в Україні з тим, що відбувається в інших державах Європи. Саме ці молоді люди й вийшли першими на Євромайдан, вимагаючи не тільки і не стільки власне підписання угоди про асоціацію, скільки проведення необхідних змін у країні. А тому заради цих змін вони готові були на те, аби забезпечити необхідний тиск „знизу“ на владу, часто навіть досить радикальними методами.

Важливу роль відіграли також дострокові парламентські вибори, проведені восени 2014 р. До

Верховної Ради VIII скликання уперше не потрапили комуністи, а представники колишньої Партії регіонів опинилися у меншості. Була сформована проєвропейська коаліція, члени якої значною мірою представляли собою покоління, яке сформувалося вже у роки Незалежної України. То ж, на відміну від „попередників“, ці депутати загалом вже не відчували „пістету“ перед радянськими „цінностями“, і тому були готові до ухвалення відповідних змін.

Саме сукупність цих факторів: агресії Росії, тиску „знизу“ і внутрішньої готовності правлячої еліти до прийняття декомунізаційних законів і стали тими причинами, завдяки яким ці закони, нарешті, були ухвалені.

Виконання законів із декомунізації на практиці передбачає, що підприємства, засоби масової інформації, політичні партії і громадські організації мають переглянути свої статутні документи, найменування, використовувані ними знаки для товарів і послуг щодо наявності у них символіки комуністичного режиму. Для цього закон передбачив певні строки: місяць для підготовки документів, найменувань і символіки та шість місяців для торгових марок. Для контролю за цим процесом при Міністерстві юстиції було створено спеціальну комісію, до якої увійшли правники, представники експертних установ, Українського інституту національної пам'яті. Комісія з власної ініціативи або на підставі звернень державних органів чи громадян здійснює аналіз статутних документів, найменувань та символіки юридичних осіб, об'єднань громадян і політичних партій. Якщо комісія встановлює наявність у їхній символіці, назві або статутних документах радянської символіки, то вона звертається до таких організацій за поясненнями. Бувають випадки, коли такі особи не встигли вчасно переробити свою символіку або найменування відповідно до вимог закону. Це, наприклад, може бути пов'язано із наявністю складної процедури ухвалення рішень усередині самої організації, неможливості внесення змін до установчих документів через наявність корпоративного конфлікту між засновниками такої організації. У такому випадку, якщо організація надає до комісії докази того, що невиконання вимог закону у передбачений ним строк пов'язане із об'єктивними причинами, на які організація не може вплинути, санкції до таких організацій не застосовуються. У випадку ж, коли організація відверто ігнорує вимоги закону або заявляє про небажання його виконувати, комісія складає правовий висновок, який скеровує на затвердження міністер юстиції. Після цього Мін'юст має право звернутися до суду із позовом про припинення діяльності такої організації.

Однак загалом діяльність держави спрямована на те, аби не стільки карати юридичних осіб, політичні партії, ЗМІ та об'єднання громадян за невчасне виконання вимог закону, скільки провадити відповідну роз'яснювальну роботу для того, аби такі організації добровільно виконали вимоги закону. Наприклад, газета „Комсомольська правда в Україні“, яка в установленний законом строк не змінила своєї назви, після проведення відповідної роз'яснювальної роботи Міністерством юстиції таки вирішила перейменуватися і подала до реєстраційного органу весь необхідний пакет документів для реєстрації нової назви. Є й інші приклади, коли юридичні особи, не чекаючи завер-

шення встановленого законом терміну, самостійно змінювали свої найменування і назви торгових марок, згідно з законом. Так великий торговельний центр „Більшовик“ у Києві у червні 2016 року став „Космополітом“ і, „креативно“ обігравши своє перейменування у соціальних мережах, зробив собі додаткову рекламу. Київський завод шампанських вин восени 2016 року „декомунізував“ відому торгову марку „Советское шампанское“, а натомість розпочав випуск ігристого вина під дещо іншою назвою.

Інший бік декомунізації — це перейменування вулиць і населених пунктів, назви яких містять у собі радянську символіку. Для цього закон теж передбачив певний строк і процедуру. Так, до 21 листопада 2015 року місцеві ради мали провести серед мешканців міст, сіл і селищ громадські обговорення, за результатами яких перейменувати ці вулиці, а також подати свої пропозиції із новими назвами населених пунктів і районів до Верховної Ради України. Впродовж наступних трьох місяців перейменування населених пунктів і районів має здійснити парламент. 4 лютого того ж року Верховна Рада вже ухвалила постанову, якою перейменувала 175 населених пунктів і районів. 18 лютого ця постанова набула чинності. Нові назви отримали міста Артемівськ та Артемівський район — відтепер це місто Бахмут і однойменний район, — місто Дзержинськ на Донеччині, яке стало Торецьком, місто Іллічівськ на Одещині, яке на пропозицію місцевих мешканців стало Чорноморськом та інші міста і села по всій Україні. Така сама доля найближчим часом очікує ще близько 700 населених пунктів і районів, чі нові назви розглянув і рекомендував до затвердження Верховною Радою парламентський комітет з питань місцевого самоврядування.

Траплялися і курйозні випадки. Незважаючи на те, що закон вимагає перейменування — тобто зміни всіх назв населених пунктів, районів і вулиць, які містять у собі радянську символіку, окремі місцеві чиновники намагалися не допустити перейменування своїх міст і сіл та проведення передбачених законом громадських обговорень, а натомість вигадували різні пояснення, що їхньому населеному пункту просто достатньо змінити „етимологію“ назви. Так, рада вже згаданого міста Іллічівська улітку 2015 р. вигадала кілька варіантів „обґрунтування“, що їхнє місто називається не на честь радянського вождя Володимира Ілліча Леніна, а на честь „святого пророка Іллі“, не змінюючи при цьому назви. Щоправда, після завершення місцевих виборів новообрана місцева рада і її голова провели громадське обговорення, за результатами якого і запропонували на затвердження Верховної Ради нову назву „Чорноморськ“. Так само деякі депутати Дніпропетровської міськради намагалися довести, що їхнє місто також, виявляється, названо на честь святого апостола Петра і річки Дніпро, а не на честь одного з організаторів Голодомору Григорія Петровського. Але „найкреативнішою“ виявилася міська рада Комсомольська на Полтавщині. Вона ухвалила рішення про те, що назва міста „виявляється“ „абрєвіатурою“ від слів „КОлектив Молодих СОціально МОтивованих Людей Справжніх Козаків“. Утім, такі пропозиції не мають нічого спільного з виконанням закону про декомунізацію і, звісно ж, не будуть врахо-

вуватися Верховною Радою України. Натомість через таку позицію своїх обранців місцеві мешканці Комсомольська і Дніпропетровська були позбавлені можливості взяти участь у громадському обговоренні та запропонувати парламенту нові варіанти назв для своїх міст.

Стосовно перейменувань вулиць, то найкращими результатами, як це не дивно, можуть похвалитися східні області України. Так, лідерами за кількістю перейменувань є такі міста, як Дніпропетровськ, Харків, Бахмут-Артемівськ, Маріуполь, Рівне, Чернівці, Вінниця, а також столиця. Нещодавно Чернівці став першим обласним центром, який повністю завершив перейменування вулиць із радянськими назвами. Активно триває процес перейменування у Миколаєві, Житомирі, Хмельницькому. Натомість „аутсайдерами“ несподівано виявилися деякі міста Центральної України. Так, міський голова Полтави відверто заявив, що не має наміру виконувати закон, оскільки не вважає це питанням нагальним. Очевидно, що у такому випадку, згідно з законом, рішення замість органів місцевого самоврядування вже змушений буде ухвалювати голова обласної адміністрації. Повільно відбувається процес у Запоріжжі. Так, 19 лютого місцеві депутати нарешті ухвалили рішення про демонтаж пам'ятника Леніну. Досі Запоріжжя було єдиним обласним центром в Україні, окрім окупованих територій, у центрі якого стояв пам'ятник цьому радянському вождю.

На жаль, прийняття декомунізаційних законів одразу породило низку міфів, чуток та побоювань. Вони почали активно ширитися соціальними мережами, обговорюватися у друкованих та електронних ЗМІ, на різного роду теле- та радіопередачах і ток-шоу. Звичайні громадяни, значна частина яких рідко намагається самостійно вникати у зміст ухвалених законів, почали говорити про те, що декомунізація потребуватиме значних коштів, що це складний і тривалий процес, що ветеранів війни саджатимуть за ґрати за радянські ордені, що доведеться терміново змінювати майже всі документи і що в країні є інші нагальні потреби. Час показав, що більша частина цих міфів не мала нічого спільного з реальністю.

Отже, не проведена вчасно після здобуття незалежності декомунізація призвела до того, що у багатьох регіонах серед чималої кількості людей панує ностальгія за радянським минулим. Найбільш поширені такі настрої у Криму, Севастополі, Донецькій та Луганській областях. Їх вдало використала Росія, перетворивши на такий собі „плацдарм“ для анексії Криму та розпалювання війни на сході.

Лише через анексію Криму Україна втратила об'єктів на загальну суму понад 1 трильйон грн! Унаслідок війни на Донбасі втрачено понад 20 відсотків економічного потенціалу. А на відбудову зруйнованих війною територій потрібно щонайменше 1,5 млрд. доларів США.

Натомість в інших регіонах України, де на початку 1990-х рр. відбулася бодай обмежена, часто непослідовна та стихійна декомунізація, агресорів так і не вдалося розгойдати ситуації та створити можливість для введення туди власних військ. Як кажуть: робіть висновки!

Сергій РЯБЕНКО

З ПОТОЧНОГО ЖИТТЯ НТШ

ЗАГАЛЬНІ ЗВІТНІ ЗБОРИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА В УКРАЇНІ

(5 грудня 2015 року)

5 грудня 2015 р. в актовій залі НУ „Львівська політехніка” відбулися чергові Загальні збори НТШ.

Відкрив збори голова Товариства Роман Кушнір. Насамперед голова НТШ згадав про втрати, які спіткали Товариство 2015 року: померли члени НТШ Іван Головацький, Дмитро Фреїк, Григорій Зленко, Роман Лубківський, Павло Джуль та Павло Пундій. Р. Кушнір запросив до Президії

дрея Шептицького, а й ознайомив слухачів з його соціальними ініціативами, просвітницькою та державно-політичною діяльністю. Водночас він підкреслив актуальність заповідей митрополита — „Мойсея українського народу”.

На початку своєї доповіді Петро Вольвач констатував, що на державному рівні жодного разу не відзначався ювілей Василя Симиренка, хоча вчений і його родина зробили великий внесок у різні сфери життя. Саме про здобутки, меценатську діяльність, а також цікаві факти з життя „великого Хорса” йдеться у доповіді голови Кримського осередку НТШ, а саме про його підприємницьку діяльність, дружбу та співпрацю з М. Лисенком, П. Чубинським та В. Антоновичем, підтримку НТШ та шкільництва і науки загалом, а також причини забуття. Наприкінці доповідач наголосив, що настав час не замовчувати його ім'я та повідомив про ініціативу створення історично-культурного заповідника Василя Симиренка.

У доповіді Ігоря Мриглода ґрунтовно проаналізовано працю і досягнення доктора фіз.-мат. наук, професора, академіка НАН України, дійсного члена НТШ, народного депутата України І—ІV скликань Ігоря Юхновського. Доповідач, зокрема, наголосив на таких основних рисах вченого, як життєвий оптимізм, широкий спектр зацікавлень та неймовірна працездатність. Після побажань І. Мриглода нових вершин і многих літ голова НТШ вручив Ігорю Рафаїловичу подяку за багаторічну працю.

Під час перерви у фойє НУ „Львівська політехніка” присутні могли ознайомитись із музейною експозицією „Тра-

Президія Загальних звітних зборів НТШ.
5 грудня 2015 р.

зборів д. чл. НТШ Дмитра Федасюка та доповідачів — Петра Вольвача, Миколу Литвина та Ігоря Мриглода, а також ознайомив присутніх із порядком денним.

Збори склалися з двох частин: перша була присвячена заслуховуванню та обговоренню наукових доповідей, друга — звітам голови, Ревізійної комісії та голів секцій, а також прийняттю звернень і ухвали.

До програми зборів увійшли такі наукові доповіді: Микола Литвин. „Андрей Шептицький: суспільно-культурні ініціативи, державно-політичний чин (до 150-річчя від народження)”; Петро Вольвач. „Видатний меценат української культури (до 180-річчя від народження Василя Симиренка)”; Ігор Мриглод. „Життя у сродній праці (до 90-річчя дійсного члена НТШ, академіка Ігоря Юхновського)”.

Микола Литвин у своїй доповіді не лише змалював юнацькі роки і пастирське служіння Ан-

Петро Вольвач

Ігор Мриглод

Микола Литвин

Ігор Юхновський

Роман Грицак

Богдан Дубас

гічні скрижалі української науки“, створеною на основі трьохтомника нарисів дійсного члена НТШ, професора Василя Шендеровського „Нехай не гасне світ науки“, яку представили Роман Грицак та Богдан Дубас. Зокрема, останній зазначив, що дана виставка спрямована звернути увагу суспільства на національну науку. „Ми подарували цивілізації багато наукових досягнень, велика кількість яких була зроблена репресованими вченими“.

Друга частина зборів розпочалася зі звітної доповіді голови НТШ про підсумки роботи Товариства впродовж 30 листопада 2014 р.— 5 грудня 2015 р. Загалом звітний період, із погляду розвитку Товариства, був непростим, але вельми результативним.

Після ознайомлення із загальними статистичними та інформативними даними про НТШ Роман Кушнір розповів про науково-організаційну і представницьку діяльність Товариства. Так, за звітний період відбулося шість засідань Президії НТШ. На цих засіданнях розглядалися стан виконання заходів „Плану роботи Президії НТШ“ на поточний 2015 р.; кандидатури для обрання дій-

сними і почесними членами, а також для прийому в члени НТШ; підготовка XXVI Наукової сесії Товариства й інших конференцій, а також мовилося про результати науково-організаційної, видавничої та виробничої роботи НТШ упродовж року, в тому числі про підготовку наукових проєктів до Державного фонду фундаментальних досліджень України і стан роботи над виданнями Товариства (Енциклопедією НТШ, „Записками НТШ“ і „Працями“ Товариства); про доопрацювання Статуту НТШ; про створення нових комісій НТШ.

Окремо на Президії розглядалося питання підготовки „Вісника НТШ“, а також про напрями співпраці між НТШ А та НТШ В України з участю віце-президента НТШ А Анни Процик.

Протягом 2015 року відбулися два засідання Ради Товариства. На них обговорено поточні проблеми, а також виголошено наукові доповіді, зокрема Івана Ровенчака про географічну карту „Україна. Донбас“ — як геопросторово-інформаційне джерело“, а 10 вересня репрезентовано 2-й том Енциклопедії „Наукове товариство ім. Шевченка“ (Бібл-Вес).

Проведено значну роботу з розроблення матеріалів щодо надання Архівно-бібліотечному

фонду НТШ статусу національного надбання, які нині перебувають на розгляді у МОН України.

2015 р. Бібліотеку НТШ поповнено 355 книжками, у тому числі 232 надіслала Дарія Даревич із НТШ Канади. Бібліографічно опрацьовано в електронному варіанті 1295 книжок.

Упродовж звітнього періоду НТШ було організатором, співорганізатором та учасником низки конференцій і ювілейних академій, у тому числі встановлення пропам'ятної таблиці на пошану голови НТШ (1989—2005), члена-кореспондента НАН України, професора Олега Романіва на будинку НТШ (вул. Винниченка, 24).

Усі свої видання НТШ представило на 22-му книжковому Форумі видавців, який проходив 10—13 вересня.

Зростання науково-організаційних досягнень Товариства Роман Кушнір пов'язав також зі створенням нових комісій. Так, у Львівському державному університеті фізичної культури 4 червня 2015 р. відбулося установче засідання Комісії тілового виховання і спорту ім. Івана Боберського НТШ. Головою комісії обрано доцента ЛДУФК Ярослава Тимчака, а секретарем — доцента ЛДУФК Андрія Сову. Комісія уже провела два великі урочисті засідання, одне з яких присвятила 142-й річниці від народження „Батька українського тілового виховання“ Івана Боберського. Також у жовтні цього року з ініціатииви ректора НУ „Львівська політехніка“, професора Ю. Бобала створено Комісію з електроніки та електротехніки, до складу якої увійшло 34 члени. Головою комісії обрано професора, завідувача кафедри електронних приладів Зенона Готру, секретарем — професора, завідувача кафедри електричних станцій Михайла Сегеду.

Наукова та науково-видавнича діяльність НТШ, на думку голови НТШ, мала кілька напрямів. Щодо наукової діяльності, то насамперед слід вказати на два проєкти науково-дослідних робіт на конкурс № Ф65 Державного фонду фундаментальних досліджень України, а саме: „Дослідження матеріалів про життєвий шлях і наукову діяльність видатних вчених-природодослідників, членів Наукового товариства ім. Шевченка“ (науковий керівник — Богдан Пташник) та „Дослідження та формування джерельної бази для Енциклопедії „Наукове товариство ім. Шевченка“ (науковий ке-

У залі засідань

рівник — Олег Купчинський), які стали переможцями цього конкурсу та успішно їх виконують із серпня 2015 р. Проекти та відповідну супровідну до них документацію підготовляли Роман Пляцко, Михайло Симотюк, Ірина Касьяненко і Ольга Максимішин.

Щодо видавничої діяльності, яка є пріоритетною для Товариства, то у 2015 р. надруковано 267-й том „Записок НТШ”, який присвячений 100-річчю львівського музикознавства, субсидований Фондом Марії Фішер-Слиш НТШ в Америці. Закінчується підготовка до друку 268-го тому „Записок НТШ. Праці спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін”. Протягом 2015 р. підготовлено шість випусків „Праць НТШ”, а саме: „Лікарський збірник” (2 томи), „Хемічний збірник” (2 томи), „Фізичний збірник” та збірник „Екологічної комісії”. Готується черговий „Лікарський збірник”.

Чи не найвагомішим у науковій та науково-видавничій діяльності НТШ за 2015 р. є вихід друком 2-го т. Енциклопедії НТШ, нині підготовляється 3-й том. Роман Кушнір відзначив велику та кропітку працю над Енциклопедією почесного голови НТШ Олега Купчинського і підпорядкованої йому редакторської групи, а також значну допомогу Інституту енциклопедичних досліджень НАН України, зокрема її директора, дійсного члена НТШ Миколи Железняка.

Завдяки старанням відповідального редактора Степана Гелея та виконавців проекту — технічного редактора Владислава Бартошевського, редактора Олександри Савули й Ірини Касьяненко — вдалося відновити видання „Вісника НТШ”. На зборах було репрезентовано 53—54 ч. журналу за 2015 рік.

Упродовж 2015 р. Друкарня НТШ надрукувала низку видань, а саме: шість періодичних математичних журналів, вісім авторефератів, три монографії, матеріали 3-х конференцій, а також видання НТШ — один том „Записок” та три томи „Праць”.

Стосовно фінансової ситуації в НТШ, то вона, порівняно з минулим роком, дещо поліпшилася. Голова Товариства повідомив, що основним джерелом фінансового забезпечення є книгарня і друкарня. Інше джерело: чотири ставки в Інституті енциклопедичних досліджень НАН України на підготовку Енциклопедії НТШ, членські внески і приватні пожертви і, як уже згадувалося, фінансування двох проектів науково-дослідних робіт Державного фонду фундаментальних досліджень у 2015 р.

НТШ зреалізувало вищим навчальним закладам свою видану літературу на понад 17 тис. грн., а саме: Львівській комерційній академії — 3071 грн.; НУ „Львівська політехніка” — 4320 грн.; Івано-Франківському національному технічному університету нафти і газу — 1861 грн.; Тернопільському національному технічному університету імені Івана Пулюя — 5060 грн.; Львівському національному медичному університету імені Данила Галицького — 3050 грн. (на рахунок ДВЦ НТШ).

Налагодилась справа (хоч і не до кінця задовільно) з надходженням від членів Товариства членських внесків, їх зібрано на суму біля 30 тис. грн. Книгарні НТШ вдалося частково змен-

шити борги перед постачальниками за продану літературу.

Водночас зростають видатки: збільшилась оплата на утримання приміщень НТШ, подорожчали друкарські матеріали. Тому, аби НТШ продовжувало існувати як установа, впроваджуються нові способи фінансування, про що вже мовилося. Наприкінці звітної доповіді проф. Роман Кушнір наголосив, що не слід забувати про приватне спонсорвання наукової діяльності НТШ і подальше створення стабілізаційного фонду.

Звіт голови Товариства доповнили члени Президії НТШ з інформаціями про діяльність комісій і секцій. Степан Гелей, зокрема, розповів про роботу Історично-філософської секції, яку охарактеризував задовільною, а також зупинився на визначних ювілеях 2016 року, які запропонував відзначати цій секції та залучити інші комісії НТШ. Тарас Шмігер в аналізі праці Філологічної сек-

Музейна експозиція у фойє університету

ції, зокрема, відзначив здобутки Комісії всесвітньої літератури ім. М. Лукаша. Юрій Діба, окрім характеристики Секції мистецтвознавства, поставив низку запитань щодо змісту звіту комісій та діяльності комісій у рамках НТШ. У та-

кому ж дусі доповідав Ростислав Стойко. Також про досягнення та певні прогалини у роботі Секції етнографії та фольклористики, Фізико-математичної секції та окремих комісій відповідно розповіли Михайло Глушко, Роман Пляцко та Іван Ровенчак.

Докладний аналіз фінансової діяльності у звіті здійснив голова Ревізійної комісії Борис Білинський, який закликав допомагати Товариству добродійними внесками.

В обговоренні наукових та звітних доповідей узяли участь С. Стойка, З. Служинська, В. Мойсшин, П. Вольвач, Я. Тарас.

У завершальній частині зборів відбулося вручення подяк за наукові досягнення (Н. Библюк, Р. Кирчів) та меценатську підтримку НТШ (В. Бартошевський, Р. Гладішевський, Б. Кіндрацький, Б. Пташник).

Наостанок Загальні збори одноголосно прийняли звернення та ухвалу НТШ. Голова Товариства Р. Кушнір подякував усім працівникам НТШ, Президії, присутнім та ректорату НУ „Львівська політехніка” і наголосив: „Працюймо і надалі активно на Наукове товариство ім. Шевченка”.

Ірина КАСЬЯНЕНКО

ЗАСІДАННЯ РАДИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

(25 січня 2016 року)

25 січня 2016 р. у Львівській комерційній академії відбулося засідання Ради Наукового товариства ім. Шевченка. У ньому взяли участь 52 особи. Засідання відкрив голова НТШ — чл.-кор. НАН України, проф. Роман Кушнір.

На засіданні Ради НТШ. Зліва направо: Євген Нахлік, Петро Куцик, Роман Кушнір, Степан Гелей

Присутніх привітав ректор академії, голова Економічної комісії НТШ П. Куцик. Він висловив впевненість щодо плідної праці засідання Ради НТШ, побажав її членам доброго здоров'я та успіхів на ниві наукової праці. Ректор академії вручив голові НТШ Романові Кушніру „Історію Львівської комерційної академії“ та пам'ятну медаль, присвячену 190-річчю найдавнішого торговельно-економічного навчального закладу України.

На засіданні Ради Товариства було виголошено дві доповіді.

Спершу член-кор. НАН України проф. Євген Нахлік ознайомив присутніх із орієнтовним планом заходів щодо відзначення ювілею І. Франка. Це, зокрема, виставка франкознавчих праць співпрацівників Інституту Івана Франка НАН України (березень—травень 2016 р.); виставка мистецьких творів львівських художників на франківську тематику (березень—травень 2016 р.); щомісячний науковий франкознавчий семінар „Перехресні стежки“ (упродовж року); відзначення днів пам'яті Івана Франка (травень—червень 2016 р.); Міжнародна молодіжна наукова конференція, присвячена 160-річчю від народження Івана Франка (червень 2016 р.); літня франкознавча школа (липень—серпень 2016 р.); Міжнародний симпозіум, присвячений 160-річчю від народження Івана Франка (вересень 2016 р.); „круглий стіл“ „Іван Франко та філософія культури“ (вересень 2016 р.); „круглі столи“ з проблем франкознавства (упродовж року) та інші заходи.

У своїй доповіді С. Гелей наголосив на відзначенні таких пам'ятних дат:

І. Вшанування пам'яті Івана Франка

— 24—26 вересня 2016 р. у Львівському національному університеті ім. І. Франка відбудеться Міжнародна наукова конференція, присвячена 160-річчю від народження і 100-річчю від смерті Івана Франка. Організатори: Львівський національний університет ім. І. Франка; Інститут Івана Франка НАН України; Музей Івана Франка; Наукове товариство ім. Шевченка.

— Наприкінці 2016 — на початку 2017 р. матеріали конференції будуть видані окремим збірником.

— На березневій Шевченківській сесії НТШ будуть заслухані доповіді: Михайла Гнатюка „Коди Шевченкової творчості: інтерпретація Івана Франка“; Роксолани Зорівчак „Сприйняття творчості Івана Франка як символу України в англомовному світі“.

— Секціям та комісіям НТШ сприяти проведенню уроків, тематичних бесід й інших виховних заходів на прикладі життя і творчості Великого Каменяра, взяти участь у заходах, організованих органами влади та місцевого самоврядування, присвячених пам'ятним датам.

— Разом із керівництвом вищих навчальних закладів протягом року провести відкриті лекції, студентські науково-практичні конференції, семінари, „круглі столи“, творчі вечори тощо.

ІІ. Вшанування пам'яті Михайла Грушевського

— У першій половині вересня 2016 року у конференц-залі НТШ буде проведено Міжнародну наукову конференцію, присвячену 160-річчю

Під час засідання Ради НТШ у Львівській комерційній академії. Зала засідань академії

від народження М. Грушевського. Організатори: НТШ; Інститут українознавства НАН України ім. І. Крип'якевича; Відділення Інституту археографії та джерелознавства НАН України ім. М. Грушевського.

— Презентація монографії О. Купчинського „Взаємне листування Михайла Грушевського та Мирона Кордуби“.

— Вихід друком тому „Записок НТШ“ (Праці Історично-філософської секції НТШ), присвяченого пам'яті М. Грушевського.

— Публікація у ч. 55 „Вісника НТШ“ серії статей про Михайла Грушевського.

III. Вшанування пам'яті Івана Крип'якевича

— У червні 2016 р. в Інституті українознавства відбудуться крип'якевичівські читання з участю НТШ.

— Видано працю „Листування Степана Томашівського з Іваном Крип'якевичем (лютий 1906 — червень 1930 рр.)“. Упорядник Надія Халак, науковий редактор Ігор Гирич.

— У „Віснику НТШ“ (ч. 55) буде опубліковано статтю про І. Крип'якевича.

Капела бандуристів „Галичанка“ Львівської комерційної академії (художній керівник — Руслана Дробот, концертмайстер — Мирослава Медвецька)

— У червні—липні 2016 р. вийде з друку науковий збірник „Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві“.

— У 2016 р. буде створено оргкомітет і, можливо, встановлено на будинку Інституту українознавства меморіальні таблиці визначним діячам НТШ І. Крип'якевичу та Я. Ісаєвичу.

IV. Вшанування пам'яті інших визначних ювілярів

Колядують акапельно. Зліва направо: Назар Тацишин, Наталія Кухар, Людмила Стецька, Андрій Стецький

— У „Віснику НТШ“ (ч. 55—56) будуть опубліковані статті про Антона Петрушевича з нагоди його 195-річчя; про Олександра Кониського (180 років від народження); про Мирона Кордубу (140 років від народження); про Івана Дзюбу (з нагоди 85-річчя від народження).

— Важливо не забути і про такі пам'ятні дати, як: 240 років від народження Якова Марковича, 210 років — Ореста Новицького, 175 років — Михайла Драгоманова, 145 років — Володимира Гнатюка, 140 років — Іларіона Свенціцького та ін.

Проф. С. Гелей ознайомив членів Ради НТШ також із тематикою доповідей, які будуть виголошені на березневій сесії НТШ 2016 р.

Того самого дня в актовій залі Академії відбувся різдвяний концерт „Академія колядує“. Зі святковою промовою та вітанням виступив капелан академії о. Роман Довгань, побажавши здоров'я, добра та злагоди усім присутнім. Концертну програму розпочала капела бандуристів „Галичанка“ Львівської комерційної академії (художній керівник — Руслана Дробот, концертмайстер — Мирослава Медвецька) виконанням колядок. Співали акапельно колядки Назар Тацишин, Андрій Стецький, Наталія Кухар та Людмила Стецька. Наприкінці виступила хорова капела „Мрія“ Львівської комерційної академії (художній керівник — Василь Долішний, концертмайстер — Оксана Долішна).

Галина ВУСИК

Хорова капела „Мрія“ Львівської комерційної академії (художній керівник — Василь Долішний, концертмайстер — Оксана Долішна)

ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА В АМЕРИЦІ

7 листопада 2015 року у Вашингтоні з ініціативи українських громадських організацій США відбулося відкриття та освячення меморіалу жертвам Голодомору 1932—1933 рр. в Україні.

На церемонії відкриття були присутні члени урядової делегації з України, американські конгресмени та сенатори, представники української діаспори та українські воїни АТО, які перебували на лікуванні у США.

Ця історична подія, без перебільшення, привернула увагу мільйонів людей в Америці та світі.

Президент України Петро Порошенко у відеозверненні до учасників церемонії сказав: „Меморіал у Вашингтоні відкривається у той час, коли Україна відстоює свою незалежність, долаючи перешкоди і даючи відсіч агресії Росії. Кремль знову, як і в часи Голодомору, намагається стерти Україну з карти світу. Смерть знову приходить зі Сходу“.

Автор монумента, на якому зображено „Поле пшениці“, — американка українського походження Лариса Курилас. Зазначимо, що меморіал встановлено у центрі американської столиці, неподалік Конгресу США. Ініціати́ва та зусилля української діаспори в Америці щодо встановлення меморіалу сприятиме відновленню історичної пам'яті про одну із найбільших трагедій українського народу у ХХ ст.

Наукове товариство ім. Шевченка в Америці було одним із членів організаційного Комітету „U. S. Committee for Ukrainian Holodomor-Genocide Awareness 1932—1933“.

Василь ЛОПУХ

XXXVI НАУКОВА ШЕВЧЕНКІВСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ

5 березня 2016 р. заходами Наукового товариства ім. Шевченка у Нью-Йорку проведено щорічну (36-ту) наукову Шевченкознавчу конференцію. У конференції взяли участь президент Української вільної академії наук (УВАН) в Америці д-р Альберт Кіпа (вступне слово), професор Канзаського університету, голова Асоціації українців Америки д-р Віталій Чернецький (доповідь „Шевченко як мистець-діаспорянин“), професор Колумбійського університету, голова Філологіч-

ної секції НТШ А д-р Юрій Шевчук („Шевченко про значення мови“), професор муніципального Університету міста Нью-Йорка д-р Анна Процик („Від Кирило-Методіївського братства до „Самостійної України“ Миколи Міхновського“). Закривав конференцію і підбивав її підсумки президент НТШ А, професор і завідувач кафедри ім. Дмитра Чижевського української літератури в Гарвардському університеті д-р Григорій Грабович.

Учасники XXXVI наукової Шевченківської конференції.
Зліва направо: Альберт Кіпа, Віталій Чернецький, Юрій Шевчук, Анна Процик, Григорій Грабович

У виступах та доповідях учасників шевченківська тематика розглядалася у тісному зв'язку з актуальними подіями опору сучасної Української держави проти агресії путінської Росії, у контексті гуманітарної кризи в Україні та складних питань утвердження української мови як важливого засобу державотворення і патріотичного виховання молоді. Приділялася увага особливостям розвитку національної свідомості в умовах складних демографічних показників в Україні. Мовилося також про впливові обставини вимушеного перебування за межами України на шляхи гуртування українських національних сил в минулому і тепер. Наголошувалося на потребі та на способах припинення процесів ерозії української мови як державної в умовах стихійного переміщення української та російської мов у провідних аудіо- та відеомедіях України і то з ініціативи самих журналістів, редакторів медій та за потурання владних очільників.

Відгук аудиторії знайшли тези про вирішальну роль національно-політичних товариств пасіо-

нарної молоді для шансів на успіх національно-визвольної боротьби в суперечливих суспільних умовах європейських імперій XIX ст. (передусім імперії Габсбургів та імперії Романових), значення послідовного зосередження зусиль еміграційних та вітчизняних національних сил. У дискусії, крім доповідачів, активну участь брали присутні в конференційній залі. Зокрема, жваве обговорення викликало питання про причини ведення Кобзарем російською мовою свого „Щоденника“, творів літератури, в якому знайшли свій вияв духовні переживання поета у часи оренбурзького та новопетрівського періодів десятирічного заслання „під найсуворіший нагляд із заборобою писати й малювати“. Така бузувірська, самодурська, власноруч російським царем написана резолюція мала на меті замкнути вуста поета, і Тарас Шевченко прекрасно розумів, що кожним „малоруським“ словом він нові „...кайдани собі кує, як ті добродії дознають“ (слова з елегії „Неначе степом чумаки“, 1849).

Василь ЛОПУХ

НОВІ ЧЛЕНИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА в АМЕРИЦІ

Богдан ВИТВИЦЬКИЙ (*Bohdan Vitvitsky*), Ph. D. — юрист, помічник федерального прокурора у підрозділі боротьби з економічними злочинами Департаменту юстиції США (Assistant U. S. Attorney of the U. S. Attorney's Office Economic Crime Unit). У 2007—2009 рр.— радник з правових питань Департаменту юстиції США Посольства США в Києві (Resident Legal Advisor at the U.S. Embassy in Kyiv). Здобув докторат (Ph. D.) 1979 р. З 1985 р.— доктор права (J. D.) у Колумбійському університеті. Автор праць у галузі права, філософії й історії. На запрошення Колумбійського, Гарвардського, Піттсбурзького, Ратгерського університетів виступав з лекціями та доповідями. Номінувався на голову Національного антикорупційного бюро в Україні у 2015 р.

Тетяна КОРЧАК (*Tetiana Korchak*) — лікар-офтальмолог. Диплом лікаря здобула в Тернопільському медичному університеті. Працювала офтальмологом у Тернопільській лікарні (1997—1999). Спеціаліст у ділянці онкології, ендокринології. Працювала у компаніях: Global Operations (2010—2013), Clinical Trials-Global, LLC (2005—2015). Пише дисертацію на тему „Computerizing methods of ophthalmic survey of retina“ і провадить наукові дослідження „Dependency of mental condition from social environment“.

Богдан КУРЧАК (*Bohdan Kurchak*), В. А. — фінансист, фахівець з банківського бізнесу, президент і голова управи Федеральної кредитової спілки „Самопоміч“ у Нью-Йорку. Закінчив Hofstra University у 1977 р. За спеціальною програмою банківської справи навчався у CITIBANK і закінчив навчання з відзнакою.

Ігор ТЕСЛЮК (*Igor Tesliuk*) — доцент, кандидат медичних наук. Лікар-хірург, працював хірургом у Києві (1993—2012), викладав у Медичному університеті ім. О. О. Богомольця. Доцент кафедри хірургії (Київ, 2000—2012). Член редколегії журналу „Хірургія України“. Консультант Фармацевтичної індустрії з питань медичної безпеки. Науково-дослідна робота в ділянках: малі молекули, генна терапія. Автор п'яти патентів в Україні, однієї монографії, чотирьох навчальних посібників та 39 наукових статей.

Тревор ЕРЛАЧЕР (*Trevor Erlacher*) — історик, докторант в Університеті Північної Кароліни. Вивчає історію Росії та Східної Європи. Закінчив Портлендський університет (2010). Фулбрайтівський стипендіат (2014—2015), отримав десять нагород та грантів. Публікувався у наукових та періодичних виданнях.

Олександр ФОК (*Oleksandr Fok*) — філолог, закінчив Львівський державний університет ім. Івана Франка (1993). Працював учителем української та англійської мов. Працював перекладачем в Адміністративному суді штату Нью-Джерсі. У США навчався в міському коледжі Рендолф на факультеті комп'ютерних технологій. Працює над кандидатською дисертацією.

80-РІЧЧЯ АКАДЕМІКА МИКОЛИ МУШИНКИ

25—26 лютого 2016 р. у Закарпатському художньому інституті (м. Ужгород) було вшановано Миколу Мушинку — видатного діяча сучасності, фольклориста, україно-, мистецтво- та літературознавця, бібліографа, доктора філологічних наук, члена Міжнародної комісії з дослідження національної культури Карпат та Балкан, дійсного члена НТШ, Президента НТШ у Словаччині, голову Асоціації українців Словаччини, іноземного академіка НАН України, одного з найповажніших дослідників культури Закарпаття, з нагоди його 80-річчя.

Микола Мушинка (словац. Mikuláš Mušínska) — уродженець Пряшівщини, відомий у світі культуролог зі складною творчою біографією. Нині викладає спецкурси в Закарпатському художньому інституті.

Народився Ювіляр 20 лютого 1936 р. в селі Курів Бардіївського округу (Східна Словаччина). Закінчив Руську гімназію у Пряшеві. Вищу освіту здобув у Карловому університеті в Празі, де під керівництвом І. Панькевича та Є. Врабцової почав вивчати фольклор південних лемків. З 1960 р. працював у кабінеті українистики Кошицького університету (Пряшів). Навчався в аспірантурі в Празькому та Київському ім. Т. Г. Шевченка (1964—1966) університетах. 1967 р. здобув ступінь кандидата наук. Був висланий з СРСР через контакти з дисидентами (незаконно перевозив через кордон у Чопі працю Івана Дзюби „Інтернаціоналізм чи русифікація?“).

Під час роботи в Пряшівському університеті (1960—1972) опублікував понад 200 наукових робіт, науково-популярних статей, рецензій (розвідки про В. Гнатюка, Ф. Колессу, Ф. Главачека та інших, які досі актуальні). Допомігав створювати експозицію етнографічно-меморіального музею Володимира Гнатюка, спорудити пам'ятник на запущеній могилі В. Гнатюка у Львові.

За протест проти введення військ країн Варшавського договору в Чехословаччину зазнав переслідувань (1968), був відлучений від наукового і літературного життя. За спілкування з дисидентами 1971 р. М. Мушинку звільнено з роботи. Був змушений працювати пастухом, кочегаром (1972—1990). 1990 р. був реабілітований та повернувся у Пряшівський університет на посаду завідувача Науково-дослідного відділу кафедри українистики.

Сьогодні на пенсії. Проживає у Пряшеві. Продовжує наукову роботу. Працював під псевдонімами: Микола Вірук, Микола Гнатюківський, Микола Пастушенко, Петро Ігорчук та ін.

Наукові інтереси та творчий доробок Миколи Мушинки — гідні подиву: написав понад 200 нау-

кових розвідок, понад 1000 статей, 350 рецензій, 50 книжок, автор праць „З українського фольклору Східної Словаччини“ (1963), „Фольклор русинів Войводини“ (1976, 1987), „Українська усна словесність“ (1973) та інших, понад 70 праць про В. Гнатюка, дослідник творчості І. Панькевича, Т. Шевченка, І. Югасевича, О. Духновича, Ф. Заплетала, В. Січинського, І. та О. Зілинських, С. Ключурака, Ф. Колесси, Ф. Главачека, С. Гординського, О. Новаківського, Станіслава та С. Дністрянських, С. Рудницького, О. Теліги, О. Рудловчак, С. Папа, В. Капішовського, І. Кулеця, Т. Кушинського та ін. Микола Мушинка 1992 р. захистив докторську дисертацію в Києві в Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Рильського (Диплом доктора філологічних наук № 1 в незалежній Україні). У Пряшеві заснував Асоціацію українців Словаччини та Наукове товариство ім. Шевченка у Словаччині. Збирає і досліджує фольклор українського населення Східної Словаччини. 1991 р. М. Мушинку обрано професором Українського вільного університету в Мюнхені. Ювіляр — лауреат премій ім. П. Чубинського, І. Франка, Д. Нитченка, В. Гренджі-Донського, румунської премії „Корона Карпатика“, Фундації ім. Тараса Шевченка та ін.

Микола Мушинка досі активно працює: провадить науково-дослідну роботу, а також над збереженням архівів українців за кордоном (повертає спадщину українському народу, видає їхні твори в Україні, Європі та Америці, демонструє на різноманітних виставках художні полотна зі своєї колекції, опікується їхньою пам'яттю, зокрема перепохованням, відновленням документальної справедливості, доглядом могил та ін.). Акад. Мушинка — автор сотень культурологічних гасел до українських і зарубіжних енциклопедичних видань, організатор багатьох фольклорно-етнографічних та культурно-мистецьких конференцій, експедицій, фестивалів, свят, активний учасник багатьох наукових форумів в Україні і за кордоном.

В умовах модернізації мистецької освіти суттєвим чинником її розвитку стає актуалізація досвіду, вивчення й популяризація наукового доробку нашого сучасника, які впродовж другої половини ХХ ст. мали істотний вплив на розвиток культури в Україні та Європі і нині продовжують формувати її мистецьке обличчя.

„Ми мусимо навчитися чути себе українцями — не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіційних кордонів“, — писав

Учасники урочистостей, присвячених Миколі Мушинці.
Закарпатський художній інститут (Ужгород, Україна), 25—26 лютого 2016 р.

І. Франко¹. Часи змінилися, а „українцями без офіційних кордонів” нам треба вчитися бути і сьогодні. І в цьому М. Мушинка для кожного справжнього українця є достойним прикладом. „Духом українства світового” назвав М. Мушинку Дмитро Павличко², а Міхаель Мозер, президент Міжнародної асоціації українців, професор кафедри славистики Віденського університету, УВУ та Католицького університету ім. Петра Пазмана в Будапешті вважає „історію його діяльності невід’ємною й надзвичайно важливою складовою історії міжнародної українистики в цілому”³. Фонд імені Тараса Шевченка у вітальній адресі до нагороди наголосив: „...за неоціненний внесок у світову україністику. Зокрема, відродження із політичного небуття десятків імен видатних діячів української науки, культури, мистецтва, держави, знайдення їхніх архівів, які суттєво збагатили національні архівні сховища та музейні експозиції, а також пошук їхніх могил і переполоховання в Україні, сприяння встановленню їм пам’ятників, заснуванню музеїв”⁴.

Праця для Миколи Мушинки — це одне з найчистіших і найшляхетніших джерел емоційного стану, радості діяння, творення. Сам професор пише: „Все роблю з переконанням, що таким чином приєднуюся до почину моїх попередників, які, живучи за межами України, безкорисливо творили велику науку в надії, що колись їхні праці будуть служити Україні. І вони не помилялися. Хоч більшість із них не дожили до омріяної незалежної України, їх праці нині видаються в Україні і сприяють утвердженню її незалежності”⁵. Будь-яка праця для Ювіляра приємна, бо йде від любові і на благо України.

Услід за Григорієм Сковородою, Микола прийшов у цей світ, щоб бути щасливим. Він, по-перше, вільний, а отже, самодостатній. А коли його хотіли зробити підневільним, залежним, Мушинка вертався до Курова пастушити. По-друге, він віднайшов „сродну працю”, яку вміє, знає і хоче виконувати з глибоким переконанням, що тільки вона є смыслом життя. „Ні за статті в ЕСУ, ні за інші статті та книги,— пише Микола Мушинка,— видані в Україні, я жодного гонорару не одержую. Дехто дивується, що ні за звання академіка, ні за ступінь доктора наук я не отримав ніякого додатку до платні. Коли я на це звернув увагу свого прадеда (деканат філфаку Пряшівського університету), мені сказали: „Ці титули надала Вам Україна, для якої Ви працюєте, то нехай вона дає Вам додаток до платні!”

Нинішня моя пенсія не сягає рівня середньої пенсії кваліфікованого робітника. Та це анітрохи не відштовхує мене від безплатної роботи у сфері українистики. Єдиним гонораром для мене є авторські примірники опублікованих праць. Та і їх я не залишаю в себе, а дарую Державній науковій бібліотеці у Пряшеві, щоб вони служили широкому загалу науковців”⁶.

По-третє, Микола Мушинка, пізнаючи світ і себе у ньому, за словами Йосифа Сірки, „не міг залишитися пастухом та коцегаром. На нього чекали титули академіка, численні почесні докторські титули різних

університетів, на нього чекала українська наука в Україні та в діаспорі, бо саме їм він служив і служить протягом свого науково-дослідницького життя”⁷.

„З кожного боку не пробує наблизитися до величної постаті Мушинки,— твердить Іван Ребрик,— матимеш одне й те ж — десятки й сотні можливостей погрузнути в темі. І не намагайся зосередитися на чомусь одному — тебе все одно водитиме колами й затягуватиме на бистрини іншого”⁸. Його багатогранність вражає.

М. Мушинка — непересічний колекціонер творів образотворчого мистецтва. Його приватна галерея охоплює десятки визначних творів українського образотворчого мистецтва, серед яких — твори О. Новаківського, М. Бойчука, Ю. Панькевича, В. Касіяна, Й. Бокшая, О. Заливахи, І. Марчука та ін. Є членом редколегій Енциклопедії українознавства, Енциклопедії сучасної України, він відомий у різних університетах України, в УВУ в Мюнхені, в деяких університетах США та Канади. М. Мушинка обдарований талантом не тільки знаходити історичні документи, архіви, але й „загублених” людей, які під час Другої світової війни загинули чи „загубилися”, як про це вдало зауважив Йосиф Сірка⁹. Він віднайшов поховання командира УПА С. Стебельського-Хрина, дружини С. Єфремова Ориси Дурдуківської, юриста Станіслава Дністрянського, його дружини Софії, художниці Емілії Голубовської та ін. Останки деяких з них дослідник ексгумував, на власних плечах заносив в Україну і переполоховав. Дивовижна, жертвна працьовитість, відданість українській справі, подвижницька діяльність на благо — це Миколин Чин — високий, достойний, великий, який наповнював, наповнює і, певно, наповнюватиме його життя всуціль, зранку й до ночі, в будень і в свято, щоб крутилися, добре крутилися колеса...

На Міжнародну науково-практичну конференцію до Ужгорода з’їхалося чимало поважних гостей, серед яких академік, директор Інституту літератури імені Т. Шевченка НАН України Микола Жулинський; професор, завідувач кафедри академічного та естрадного співу Інституту мистецтв ДВНЗ „Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” Ганна Карась; генеральний директор Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького Ігор Кожан; доцент кафедри української фольклористики ім. академіка Ф. Колесси Львівського національного університету ім. Івана Франка, дійсний член і голова Комісії фольклористики НТШ Михайло Чорнопиский та багато інших.

За час роботи конференції виголошено 24 доповіді, присвячені Ювілярові, проведено урочисту академію. Микола Мушинка отримав золоту медаль „За працю” від Словаччини, нагрудний знак „За розвиток Закарпаття” від Закарпатської ОДА, ювілейну медаль від Національної академії наук України, чимало подарунків, квітів, усних і письмових привітань від влади, колег, друзів, студентів.

У Закарпатському художньому інституті відбулося справжнє свято — для Ювіляра і його родини, для гостей, викладачів і студентів.

Наталія РЕБРИК

¹ Франко І. Одвертий лист до галицької української молодіжі // Франко І. Збір. тв.: У 50 т.— К., 1986.— Т. 45.— С. 401.

² Павличко Д. Микола Мушинка // Мушинка М., Шуркала Я. У всякого своя доля.— Пряшів, 2016.— С. 7.

³ Мозер М. Життя, присвячене україністиці // Там само.— С. 10.

⁴ З вітальної адреси.— Приватний архів Миколи Мушинки.

⁵ Мушинка М., Шуркала Я. У всякого своя доля.— С. 50.

⁶ Там само.

⁷ Сірка Й. Микола Мушинка. Його знають майже на всіх континентах (До 80-х уродин).— Режим доступу: <http://zakarpattia.net.ua/Special/151865-Mykola-Mushynka.-loho-znaiut-maizhe-na-vsikh-kontynentakh-Do-80-kh-urodyn>

⁸ Ребрик І. Відкрита Енциклопедія Миколи Мушинки. До 80-річчя з дня народження.— Режим доступу: <http://zakarpattia.net.ua/Blogs/151878-Vidkryta-Entsyklopediia-Mykoly-Mushynky>

⁹ Сірка Й. Микола Мушинка. Його знають майже на всіх континентах (До 80-х уродин).— Режим доступу: <http://zakarpattia.net.ua/Special/151865-Mykola-Mushynka.-loho-znaiut-maizhe-na-vsikh-kontynentakh-Do-80-kh-urodyn>

ПРИВІТАННЯ МИКОЛІ МУШИНЦІ

Високошановний Микола Івановичу!

Від імені Наукового товариства ім. Шевченка в Україні складаємо сердечне привітання з нагоди Вашого славного ювілею!

У період панування на нашій землі та в країнах-сателітах московського комуністичного тоталітарного режиму, в умовах заборони НТШ Ви з молодечим запалом і почуттям синівської любові до свого народу мали мужність піти слідами корифея української етнології Володимира Гнатюка, пронести його світильник через усі випробування і продемонструвати, що наука не має кордонів і не служить політичній кон'юктурі владоможців, що вона єдина веде до вершин цивілізаційного, мирного співжиття народів.

Висловлюємо щиро сердечну подяку за Вашу дієвість, несхибність переконань, творчу та наукову наснагу.

Дорогий наш Ювілярє! Зичимо Вам багато здоров'я, нового засіву та щедрих врожаїв на творчій ниві. Честь і слава Вам!

З роси Вам і з води на многії і благії літа!

Почесний голова НТШ в Україні

Голова НТШ в Україні

Олег Купчинський

Роман Кушнір

Високоповажаному Ювілярю, Колезі й Товаришу в день його віншування! Дорогий Миколо!

Кожен ювілей — виняткова подія у житті людини, а науковця зокрема, коли досягає повноліття! Це час, коли на Тебе звернули увагу приємними побажаннями, високими похвалами та оцінками (їх часто варто сприймати з добрим гумором). Це також час для науковця, який усе своє життя поклав на вівтар національної науки, і певний підсумок, що вдалося, а що ще потрібно зробити, як здійснити всі задуми... Така життєва правда!

А в житті — як на довгій ниві: то вгору, то вниз, знову знизу — догори... Були тяжкі часи, переслідування, втечі... Нині все десь зникло у бистрині часу... Така життєва правда!

Були образи, звинувачення, людська злоба. Найгірше, що Ти зауважував зраду тих, які донедавна були Тобі близькими. І це відбувалося заради власної вигоди, часто пихи, грошей, у їх забутті про рідне лемківське, українське... Ти йшов рівно і гідно, власною стежкою, не схиляючись... так, як це робили Твої батьки, діди, прадіди русини-українці. Така життєва правда!

Метою Твого життя було і залишається служіння рідній землі, її історичним традиціям і культурі. І Ти доказав це своєю працею, зібрав унікальні історичні пам'ятки про людей і свій край, створивши вдома справжній музей Лемківщини (і не тільки), яким живеш і який щоденно популяризуєш. Така життєва правда!

Все, до чого долучаєшся, повертається добром для пам'яті людей і науки: нариси про О. Духновича, С. Ключурака, О. Новаківського, велика книжка про В. Гнатюка. Це стосується, зокрема, і творів І. Зілинського, І. Панькевича, праць про Музей визвольної боротьби у Празі, Пряшівську гімназію і багатьох інших... Така життєва правда!

Відомий Твій внесок у розвиток Наукового товариства ім. Шевченка. Будучи головою Словацького осередку Європейського НТШ, Ти долучився до того, що Товариство здобуло широку популярність у краю і за кордоном. Твої публікації доводять невмирущість української гуманітаристики, яка гідно представляє Україну у світовому академічному середовищі. Така життєва правда!

Не таємниця, що все досягнуте Тобою здобувалося не лише Твоєю щоденною працею, але й завдяки підтримці і розумінню Тебе щирими друзями, ріднею, Твоєю милою дружиною Магдою і синами. Така також життєва правда!

Дозволь мені приєднати свої скромні привітання до численних поздоровлень від колег, друзів, учнів, шанувальників Твого блискучого таланту та надзвичайного, завжди працюючого інтелекту.

Низький Тобі уклін, дорогий Миколо, від науковців Львова і України, котрі добре знають і шанують Тебе — надзвичайно щирого, доброзичливого, порядного людини, справжнього науковця. Хай цей світлий ювілейний день надихає Тебе на нові творчі здобутки, стане ще однією сходинкою у пізнанні і дослідженні нового і незнамого!

З роси і води Тобі! Многих літ!

Почесний голова НТШ в Україні

Олег Купчинський

СТАТТІ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ

ПЕРШИЙ СИСТЕМАТИЗОВАНИЙ АНАЛІЗ
ІСТОРІОСОФІЇ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

В українській та й у зарубіжній історіографії дослідники багато уваги приділяли проблемам історичної методології Михайла Грушевського. Мовиться насамперед про Іллю Витановича, якого Омелян Пріцак назвав добрим знавцем справи¹. 1935 р. І. Витанович написав статтю „Михайло Грушевський. Історик, соціолог, суспільний діяч“, у якій проаналізував теоретичні основи історичної концепції ученого².

Призначення 28-річного Михайла Грушевського на посаду завідувача кафедри всесвітньої історії (для Європейського сходу) Львівського університету І. Витанович оцінив як „великий здобуток політичної боротьби галицьких українців і об'єднаних зусиль Галичини з Наддніпрянщиною“. На його думку, „двадцятилітня науково-громадська діяльність М. Грушевського в Галичині, це найбагатша доба в його науковій роботі, найкраща картина в заслугах для всенародної ідеї. Він щойно вчинив з Галичини український П'ємонт, національним змаганням дав наукові підстави та з історичної традиції визначив ясно шляхи у майбутнє нації“³.

М. Грушевського І. Витанович характеризував передусім як скептичного й обережного позитивіста. Кожне джерело, вже досліджене або ж щойно віднайдене, він детально аналізував. Нерідко вже перевірені факти вчений залишав „відстоюватися“, не поспішав робити загальні висновки. Упорядкований матеріал часто формував у ясний образ, не схематизуючи його, не спрощуючи штучно, щоб не „підганяти“ під свої суб'єктивні погляди. У політичних акціях дошукувався суспільно-економічних, релігійно-моральних складових, стежив за перевагою тих чи інших, так, як це робив справжній соціолог.

Методологія й історіографія М. Грушевського, була на думку І. Витановича, результатом поєднання впливів етичного позитивізму й радикаль-

но-народницького світогляду, який історик поклав в основу схеми історії України. М. Грушевський перший відділив український історичний процес від російської схеми, науково довів, „що не може бути общеруської історії, так як не має общеруської нації“⁴.

Простежуючи історичний розвиток українських племен, він зауважив, що останні під час суспільного процесу створили культурні й соціальні цінності, які об'єднали їх в органічну спільність — націю, окрему як від великоруської, так і від білоруської. Цей процес не переривався навіть тоді, коли український народ втрачав незалежність і перебував у складі Польської чи Російської держав. Саме тому історію українського народу М. Грушевський розглядав не як історію державності, а як ідею нації, її самостійного життя і творчості. Національне життя безперервне, тоді як державне переривалося.

І. Витанович застерігав своїх читачів від хибної думки щодо державницького світогляду М. Грушевського. „Нема ніякої підстави вбачати в світогляді Грушевського, щоб він бачив найкращого забезпечення буття нації — у власній державі, —

писав І. Витанович. — Державний аспект у нього ясний. Він жеж поклав його в основу своєї праці, про це читаємо на вступі до першого тому „Історії України-Руси“ в історіософічній формулці тези, антитези й синтези, котрі мають відповідати головним етапам державної долі й змагань народу до своєї держави“⁵.

Характеризуючи суспільні погляди М. Грушевського, І. Витанович зауважив, що любов до селянства у нього була глибшою, ніж традиційне народництво. „В українським життю мають будучність, матимуть вплив, встояться тільки ті елементи, які стоятимуть у тіснім і щирім контакті з селянською масою... бо „як основа соціальної і економічної структури нашого краю взагалі, селянство зі-

¹ Пріцак О. Історіографія Михайла Грушевського. Вступ // Грушевський М. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн.— К., 1991.— Т. I. До початку XI віка.— С. LV.

² Див.: Витанович І. Михайло Грушевський. Історик, соціолог, суспільний діяч // Кооперативна республіка.— Львів, 1935.— Ч. 1.

³ Там само.— С. 9.

⁴ Там само.— С. 14—15.

⁵ Там само.— С. 14.

станеться фундаментом, на котрім треба будувати все“⁶.

1938 р. до „Записок НТШ” на пошану М. Грушевського (Праці Історично-філософської секції, т. CLVI) І. Витанович написав статтю „Уваги до методології й історіософії Михайла Грушевського”. Однак після більшовицької окупації у вересні 1939 р. на західноукраїнських землях та ліквідації в січні 1940 р. НТШ матеріал Збірника було конфісковано⁷. Наукова спільнота змогла ознайомитися з ним лише 1966 р. у 1-му номері журналу „Український історик”⁸.

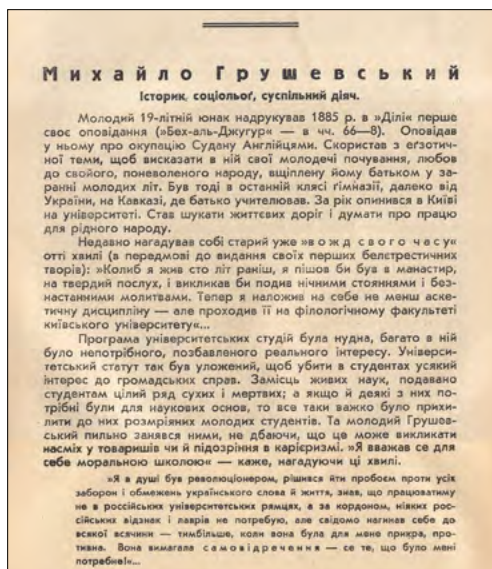
Наукову творчість М. Грушевського вивчали й до І. Витановича. Першу спробу узагальнити науковий досвід історика зробили його учні і прихильники 1906 р. у Передмові до Наукового збірника, присвяченого 10-літтю діяльності М. Грушевського в Галичині. 1916 р. часопис „Українська жизнь” вмістив повнішу характеристику творчості М. Грушевського. 1922 р. учень М. Грушевського В. Гарасимчук зробив, за визначенням І. Витановича, чи не найсмисловішу на той час спробу зовнішньої і внутрішньої характеристики наукової діяльності вчителя⁹. Значне місце у своїй „Історіографії” приділив аналізу наукових праць М. Грушевського Д. Дорошенко¹⁰. 1926 р. з'явилися наукові нариси про життя і діяльність М. Грушевського, Д. Багалія¹¹, О. Гермайзе¹² та І. Лакизи¹³.

І. Витанович намагався з'ясувати найважливіші напрями досліджень М. Грушевського про суспільно-економічні процеси української історії, підкресливши цим головне в історичній праці ученого, його методологічну школу. Український народ протягом усієї історії не завжди жив політичним життям, або, як писав М. Грушевський, „всею повнотою національного життя”. Суспільно-економічна та культурна історія довгий час була „одиноким його історія”. „Тому й соціальний і культурний процес становить [...] ту провідну нитку, яка веде нас незмінно через усі вагання, через усі флюктуації політичного життя —

через стадії його піднесення й упадку, та в'яже в одну цілість історію українського життя, не вважаючи на різні пертурбації, а навіть катастрофи, які приходилося йому переживати...”¹⁴ Якби ж в основу дослідження було покладено політичний момент — це перервало би соціально-економічний і культурний процеси, які є неперервними у своєму розвитку, вони творять тривку основу, якщо лише поступово змінюються під впливом зовнішніх чинників.

Якщо раніше історія народів починалася від перших історичних, писемних відомостей про них, то такі молоді науки, як археологія чи археологічна етнологія, антропологія і порівняльна соціологія разом із мовознавством та фольклором розширили науковий пошук далеко за межі перших відомостей про населений пункт. Це спонукало М. Грушевського просуватися в дослідженні минулого української землі в глибини віків, поза звичайні межі історичного матеріалу. І тут не йшлося лише про потребу простежити початки національної української еволюції. Учений дотримувався постулату методологічної школи свого учителя В. Антоновича¹⁵, зокрема, принципу критичного документалізму.

М. Грушевському, на думку І. Витановича, найважче було вивести початки основного соціально-економічного і культурного стрижня, зрозуміти короткі повідомлення історичних писемних джерел, які дуже невиразно вказували на соціально-економічний процес родоплемінних часів та на їх перехід у державну організацію київської доби. Генетична соціологія навіть у західно-європейській науці була ще тоді в зародку, багатий етнологічний український матеріал ніхто не досліджував. Історик систематизував цей матеріал у першому томі „Історії Руси”. Згодом він пристально поглибив соціологічні дослідження в українській історії. Щоб простежити початки української соціально-культурної історії, він організував 1914 року у Відні (згодом у Празі) Український соціологічний інститут, а з допомогою доньки Катерини

Фрагмент статті І. Витановича „Михайло Грушевський. Історик, соціолог, суспільний діяч” // Кооперативна республіка. — Львів, 1935. — №1. — Січень

⁶ Витанович І. Михайло Грушевський... — С. 14.

⁷ Див.: Антонович О. [Купчинський О.] Про 156-й том Записок Наукового товариства імені Шевченка, який не вийшов друком у 1939 році // Записки Наукового товариства ім. Шевченка (далі — Записки НТШ). Праці Історико-філософської секції. — Львів, 1991. — Т. ССХХІІ. — С. 427—434.

⁸ Витанович І. Уваги до методології й історіософії Михайла Грушевського // Український історик. — Нью-Йорк; Мюнхен, 1966. — Ч. 1—2. — С. 32—51.

⁹ Гарасимчук В. Михайло Грушевський як історіограф України // Записки НТШ. — Львів, 1922. — Т. СХХХІІІ. — С. 1—26.

¹⁰ Дорошенко Д. Огляд української історіографії. — Прага, 1923. — С. 185—200.

¹¹ Багалій Д. Акад. М. С. Грушевський і його місце в українській історіографії (Історично-критичний нарис) // Червоний шлях. — 1927. — Ч. 1. — С. 160—167.

¹² Гермайзе О. Ювілей української науки (Сорок років діяльності акад. М. С. Грушевського) // Життя і революція. — К., 1926/30. — С. 93—99.

¹³ Лакиза І. Мих. Серг. Грушевський — з нагоди 60-их роковин народження та 40-их роковин наукової діяльності // Там само. — С. 99—105.

¹⁴ Витанович І. Уваги... — С. 33.

¹⁵ Див.: Винар Л. Ранні історичні праці Михайла Грушевського і Київська історична школа В. Антоновича // Український історик. — Нью-Йорк, 1966. — Ч. 3—4. — С. 32.

останнього, запримітити типові ознаки історії Київської землі, що вирізняють її з-поміж інших земель, її, такби мовити, індивідуальну фізіономію, нарешті — знайти ланки, що пов'язують досліджувану епоху Київської землі з попередньою й наступною¹⁸, — писав М. Грушевський у вступі до „Очерку истории Киевской земли”¹⁹.

В основу названої праці він поклав територіально-хронологічний принцип, яким послуговувався усе своє творче життя. Відтворення фізико-географічного образу досліджуваної області чи району, „намагання зв'язати його з питанням селитби, намалювати як можливо найдокладніше лучбові на-

прямні господарсько-політичної експансії й духових інфільтрацій — це, — на думку І. Витановича, — перші й найцікавіші сторінки кожної роботи Грушевського”²⁰.

Захоплений звичайним аналізом внутрішньої суспільної структури, М. Грушевський, за словами І. Витановича, не завжди вдало використовував причинний зв'язок фізико-географічного, економічного моменту з іншими чинниками. Він погоджувався з думкою рецензентів, які вва-

жали, що М. Грушевський не повно показав вплив економічних чинників на політичні процеси.

Намагаючись пояснити зовнішні історичні факти аналізом внутрішнього життя за наявності надвичайно скупих джерельних матеріалів, М. Грушевський висунув поспішні гіпотези, для яких, окрім суб'єктивних прагнень, не було достатньо доказової бази. Йшлося про конфлікт українського князівсько-дружинного та громадсько-народного ладу і його результат — емансипацію громад під татарським впливом. Від цієї гіпотези, незважаючи на критичні зауваження, М. Грушевський не відмовився до кінця життя, хіба що був обережніший в аналогічних моментах, зокрема в оцінці Хмельниччини, Гетьманщини, історіософії своїх учителів М. Костомарова, В. Антоновича, О. Лазаревського.

Розглядаючи суспільні відносини Київської землі після смерті Ярослава Мудрого, М. Грушевський простежив розвиток взаємовідносин основних елементів суспільної структури: князівсько-дружинної та громадсько-самоврядної. Він поставив запитання, чому до смерті Ярослава, незважаючи на постійні обмеження прав громади, віча, не проглядалися прояви соціальної боротьби. Це, на його думку, доводило, що дружинний еле-

мент не прийшов іззовні, а розвинувся на місці в історичних умовах „полянської громади”.

Соціальний мир у національному організмі М. Грушевський оцінює як позитивний чинник розвитку соціальної солідарності, а не класової боротьби чи боротьби „народу й влади”. Антагонізм князівсько-дружинного і громадянського елементу з'явився згодом, коли у взаємовідносини долучилися чужі етнічні і культурно-правові елементи, коли князь з дружиною щораз дужче відчужувалися від громади, з якої вийшли, і коли створювали собі нову, відмінну від громади сферу культурно-економічних інтересів. Співпраця віча з князівською владою була ідеальною гармонією, якій М. Грушевський надзвичайно симпатизував, бо вважав, що це зміцнювало державу.

У міру того як князівсько-дружинний елемент відчужувався від громадського, громада міцніше вросла в ґрунт своїми національними елементами. Вона звільнялася з-під князівської залежності і, не вагаючись, приймала татарську залежність в обмін на громадську автономію. Ця апологія „татарських людей” у М. Грушевського була, на думку І. Витановича, дуже „слабо обставлена об'єктивними аргументами”.

Схожої думки дотримувався М. Грушевський і щодо заперечення феодалізму. Він вважав, що князівсько-дружинний лад в Україні так не просіяв усією системою життя народу, як це сталося в західних країнах. У литовсько-руській суспільно-господарській та політичній організації, а також в Галичині він бачив лише пізніші аналогії тих відносин, на ґрунті яких сформувався західний феодалізм.

У так званому русі „татарських людей” головну роль М. Грушевський відводив сільському елементу. На відміну від нього І. Витанович вважав, що у цьому процесі важливішу роль відіграв більш розвинений міський елемент, який „борикався у звуженому наглому районі торговельних і взагалі господарських відносин”; до того ж до національний склад українських, переважно подніпровських міст у середині XIII ст. набув дещо чужої домішки, яку в час різних пертурбацій не встиг асимілювати. „Вона не шукає господарського контакту, байдужа до оборони не своєї землі, стоючи на чолі спрагленої мирних умов, збіднілої в війні, міської громади. Взагалі економічним моментом, поглибленим докладнішими дослідженнями, можна б мабуть більше в'яснити, як це вдалося Грушевському, який, хоч, незвичайно пильно збирає дані про торгівлю в князій добі — й це найновіша в нього сторінка з історії українського народного господарства — та якось не шукає в тому матеріалі причинових факторів впливу на внутрішнє суспільне й політичне життя української держави”²¹.

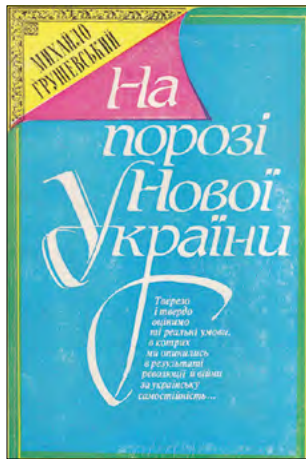
М. Грушевський і сам схилився до того, що болохівці „були то якісь промисловці”, „уходники”, принаймні виглядало, що ця людність була більш рухлива, ніж селяни, і звідси, як вважав І. Витанович, впливав цілком справедливий висновок щодо

¹⁸ Грушевський М. Очерк истории Киевской земли от смерти Ярослава до конца XIV столетия. — К., 1891. — С. V. (Переклад з рос. наш. — С. Г.)

¹⁹ „Очерк истории Киевской земли от смерти Ярослава до конца XIV столетия”, написаний М. Грушевським в студентські роки у 1891 р. На пропозицію В. Антоновича працю удостоєно Вченою радою Київського університету золотої медалі. Це був перший синтетичний твір ученого, окремі частини якого увійшли до багатотомної „Історії України-Руси”, 1991 р. видавництва „Наукова думка” підготувало репринтне перевидання праці М. Грушевського „Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV сторіччя” (К., 1991).

²⁰ Витанович І. Уваги... — С. 37.

²¹ Там само. — С. 39.

Титульна сторінка праці
М. Грушевського „На порозі
Нової України”

генези козаків від цієї людности. Для повнішої ясности треба було перевірити походження та заняття перших козаків, з'ясувати — скільки у них було сільського елементу.

За наявності більшої кількості архівного матеріалу, М. Грушевський у працях про події в XVI—XVIII ст. уже рідше вдавався до гіпотез, натомість виступав аналітиком внутрішньої історії. При цьому враховував як зовнішні, так і усі чинники, що могли мати вплив на розвиток українського життя. На думку І. Витановича, М. Грушевський був непересічним ерудитом в археографічній науці, про що свідчили хоча б його праці про барську шляхту і галицьке селянство²².

Як надзвичайно скрупульозний дослідник джерельного матеріалу М. Грушевський намагався детально проаналізувати статистичні дані, звести їх до певних узагальнень, яких, на переконання деяких рецензентів, було недостатньо. На ці закиди історик відповів, чому, опрацьовуючи люстрації королівщин зі середини XVI ст. та деяких інвентарів для з'ясування економічних відносин у Галичині, він відмовився дотримуватися якоїсь наперед прийнятої схеми: „Ми [...] не можемо приступати до матеріалу з програмою наперед, але мусимо свої запитання змінити так, щоб на них можна було витягнути з матеріала певні відповіді”²³.

„Історія України-Руси” М. Грушевського, т. 1

На звинувачення критики про те, що праці не містили необхідних узагальнень, М. Грушевський відповів: „Я думаю, що мої розвідки служать живим протестом проти таких передчасних генералізувань. Як робилися такі „загальні виводи”? Ловилося кілька припадкових виказів, їх аргіогі уважано за показники загальних норм, і от на підставі кількох таких показників готові „середні цифри”, а з порівнянь таких середніх цифр різного часу і різних місць — готовий загальний образ розвою оподаткування в певнім часі, або теорія прогресій його в певнім географічнім напрямі. Я не роблю з того закиду дослідникам, але спішитися з такими загальними висновками, маючи під руками величезний матеріал, що кожною цифрою протестує проти таких генералізацій, виказуючи, яка різноманітність

норм, які різниці в висоті і способах оподаткування існували не раз у границях одної й тої самої королівщини, було б ненауково. Можу, отже, запевнити шан. рецензента, що ані з недбалства, ані з браку синтетичної здібности здержуюся від загальних висновків, яких собі він бажає...”²⁴

Усе ж І. Витанович вважав, що М. Грушевського інколи зраджувало почуття міри. Як наслідок, дослідження суспільно-економічної еволюції, які вміщено у V і VI т. „Історії України-Руси”, є радше хронологічно-територіально упорядкованими матеріалами; суспільні ж відносини у них розглянуто з формально-юридичного боку, а не у причинному зв'язку з іншими.

Заслуга М. Грушевського полягала, на думку І. Витановича, у тому, що він сформулював головні напрями соціально-економічного процесу. Скажімо, суспільно-економічну еволюцію першої доби української історії вважав двоїстою — наявними були громади і князівсько-дружинна влада, розвивалася торгівля та формувалася купецько-боярська верства, яка поступово еволюціонувала у великоземельну.

Друга доба охарактеризована зміцненням вагомості економічного життя з міста в село, утворенням привілейованої вищої верстви й економічним поневоленням цією верствою народної маси. Чужі польські та німецькі впливи на українське суспільне життя загострили не лише соціальні, а й національні протиріччя; українські суспільні верстви об'єдналися на національно-релігійній основі проти привілейованої чужонаціональної меншости.

Третя доба вирізняється козацьким рухом, який виник на засадах самооборони в ім'я народних ідеалів справедливості.

Аналізуючи деякі чинники, що впливали на еволюцію українського національного життя впродовж XIV—XVII ст., М. Грушевський вибудував їх ієрархію, зазначивши, що економічні чинники, які глибоко входили у сферу суспільно-політичних і культурних відносин, не були єдиними і що було б „великою помилкою піддатися спокусі спрощення історичного процесу й силкуватися звести всю різноманітність і різносторонність його до впливу самих економічних причин. Така чисто династична подія, як шлюб Ягайла з Ядвігою, або така клерикальна інтрига, як церковна унія, мали на дальший розвиток українського життя не менші може впливи, як розвиток фільваркового господарства”²⁵.

М. Грушевський насамперед аналізував політичні відносини, оскільки вважав, що під їх впливом формувалися спільні форми, устрій та організація держави, економічні відносини, побут і культурне життя українських земель. Водночас різні сторони життя, у тому числі економічні, впливали на устрій та модифікацію суспільно-політичного ладу. Проте вплив цей був пасивним, він відповідав пасивній ролі, яку відігравав український народ у суспільно-політичних відносинах XIV—XVI ст.

Важливого значення надавав учений духовним чинникам, які символізували волю і стремління нації. До таких насамперед належали церковні відносини, що, за його словами, були тим фокусом,

²² Див.: Грушевський М. Барское староство. Исторические очерки.— К., 1894.

²³ Витанович І. Уваги...— С. 40.

²⁴ Там само.— С. 40—41.

²⁵ Грушевський М. Студії з економічної історії України // Літературно-науковий вісник.— Львів, 1907.— Т. XXXVIII.— С. 231.

у якому збиралися політичні, національні та суспільні прагнення українсько-руської народності.

Державність (політичність) була у М. Грушевського головною ознакою нації, мірилом її суб'єктивної активності. На це звернув увагу О. Пріцак у своїй ґрунтовній праці „Історіософія Михайла Грушевського”²⁶.

Ідейним, суспільно-психологічним чинником органічного розвитку нації М. Грушевський вважав традицію: „В історичній перспективі українського національного життя кожна фаза історії мусить бути виявлена в своїх зв'язках з попередніми стадіями, бо органічна зв'язність і тяглість народного життя не переривається вповні ні при яких змінах і переломах, поки живе даний нарід”²⁷. Саме тому, пов'язуючи історію козащини із загальним образом української національної історії, учений звернув увагу на ті різноманітні зв'язки, які пов'язували козащину з минулим життям. Характеристика таких зв'язків особливо проглядалася в епіграфі до маніфесту українського духовенства 1621 р.: „В пам'ятний момент нового тісного союзу всіх суспільних верств на українській національній платформі, в ім'я того, що в тім часі означало собою національний постулат, українська інтелігенція в своїй характеристиці своєї козацької репрезентації з притиском підчеркнула [...] органічну зв'язь нового, козацького чинника з історичним життям України, з її старими традиціями — всупереч пізнішим теоріям чужоземного походження козащини та чужих впливів на її сформовання, і взагалі всупереч усяким розриванням української історичної традиції”²⁸.

Тут, як і раніше, І. Витанович спостеріг у М. Грушевського оцінку ідеї соціальної солідарності — об'єднання козащини з українською інтелігенцією на ґрунті релігійних і національних змагань, яке останній вважав позитивним рушійним моментом еволюції.

І. Витанович вважав М. Грушевського послідовником українських історіографів М. Максимовича, М. Костомарова, О. Лазаревського, В. Антоновича, М. Драгоманова, з якими його єднало українське народництво. Водночас вбачав й відмінності, щоправда, не так в історіософії, як у методології. Так, у М. Костомарова переважала ще ідеологія над позитивним історичним дослідженням, його твори мали забагато агітаційного елементу. Психічна реакція на авторитаризм і бюрократизм довели його до містичної ідеологічної концепції „з народом проти держави”. Такої самої ідеології дотримувалися В. Антонович і М. Драгоманов. Останній оперував західноєвропейськими суспільно-політичними концепціями, надаючи теоретичним народницьким висновкам В. Антоновича дещо іншого змісту та практично-політичного напряду. „Неохоту до державного примусу, — писав про В. Антоновича М. Грушевський, — яку навівали на нього вікові експерименти, що пророблялися над сею масою правителями й наїзниками чужими, він переніс і на свійські спроби поневолення і експлуатації народної маси — хоча б в інтересах своєї національної культури і держави. Його демократизм і народництво набрало виразно закрашеного

антидержавницького, анархістичного характеру”²⁹.

Національна та демократично-народницька концепція української історії (стані і соціальні групи, колонізаційні процеси, масові рухи), раціональна і позитивістська характеристика історичних процесів, документалізм і точність дослідження та якість у формулюванні висновків — ось те, що, на думку І. Витановича, вніс В. Антонович в українську історіографію.

Віра в „природний інстинкт народу” була характерна, за словами І. Витановича, для усіх названих істориків, у тому числі й для М. Грушевського. Були, правда, й розбіжності. Наприклад, якщо В. Антонович українську громаду протиставляв чужій владі, то М. Грушевський намагався підкреслити не чуже у князівсько-дружинному елементі, зазначивши, що лише пізніше відбулося відчуження влади від „громади”.

Провідна ідея, що характеризувала історичний процес українського народу, не мала у В. Антоновича достатньо розвиненої філософської основи (Д. Багалій), у нього не було загальної концепції українського історичного процесу. „Там були, — вважав І. Витанович, — тільки народницькі мотивування окремих процесів історичного життя на ґрунті обов'язків української інтелігенції перед своїм народом — простим народом, головним чином перед селянством, що ще жило в молодий вік В. Б. Антоновича в кріпацькому стані...”³⁰ Перейнявши розуміння національної ідеї від В. Антоновича, М. Грушевський розвинув її, провівши „золоту нитку” в українській історії, простежив її неперервний розвиток як суб'єкта в історичному матеріалі. Якщо В. Антонович ігнорував в історії українське державне життя, підкреслюючи переважно боротьбу внутрішню, не політичну, а суспільно-громадську, то М. Грушевський намагався знайти компроміс, синтез зовнішнього та внутрішнього в суспільно-політичному процесі.

М. Грушевський не надавав особливого значення якомусь одному класу, а лише зібраній масі „народу”. Саме з цих позицій він гостро критикував відомого документаліста — О. Лазаревського, який, вивчаючи Гетьманщину, став „класовим” істориком, перебільшував процес закріпачення селянства козацькою старшиною.

М. Грушевський критикував О. Лазаревського також за те, що той, ніби виводячи „на чисту воду” соціальні привілеї та махінації старшинської верстви і монастирів Лівобережжя, звертав увагу лише на їхні негативні аспекти, ігно-

Титульна сторінка 1-го тому шеститомної „Історії української літератури” М. Грушевського

²⁶ Див.: Пріцак О. Історіософія... — С. LXX.

²⁷ Див.: Там само. — С. 42.

²⁸ Витанович І. Уваги... — С. 42—43.

²⁹ Грушевський М. З соціально-національних концепцій Антоновича // Україна. — К., 1928. — Ч. V. — С. 8.

³⁰ Витанович І. Уваги... — С. 44—45.

руючи при цьому позитивні. „Історія в працях О. М. (Лазаревського.— С. Г.) представлялася в вигляді безнастанного розхоплювання й засвоєння старшиною військових і приватних, селянських і козацьких земель, беззаконного кріпощення свободської людности різних категорій та безконечної гризні за неправильно здобуте майно між його державцями,— писав М. Грушевський.— Так начеб поза тим у людей не було інших інтересів, крім сеї хапатні одної частини громадянства і самооборони від неї — у другої частини. Культурні, політичні, релігійні інтереси, піклування про якийсь лад і справедливість,— все се відступає на задній план перед картиною неустанних маєткових інтриг і обопільного пожирання...”³¹

Вчений не вважав, що уся старшина була такою, якою змалював її О. Лазаревський. „Адже прихотилося й їм ходити в далекі походи, на лінійні роботи, на Ладозький канал, на Оренбурзькі степи... Нападали на їх маєтності татари й забирали мешканців у неволю. Бували серед старшин й такі, що виявляли відвагу в дрібній, але завзятій боротьбі з кримцями. Були й такі, що працювали над законодавством для свого краю, або над складанням „хронічок“ і цілих літописів...”³²

Однобічність оцінок О. Лазаревського М. Грушевський вбачав й у тому, що з'ясовуючи соціально-економічні відносини Гетьманщини, О. Лазаревський зосередив головну увагу на війну за землю і мужицьку працю. Проте не бракувало матеріалу, який яскраво ілюстрував інші інтереси тодішньої суспільності. Наприклад, боротьба за освіту, подиктована не тільки егоїстичними, кар'єристичними мотивами, а й розумінням її вагомості для розвитку суспільства.

Попри свою недосконалість, суспільство плекало гуманітарні ідеї, опікувалося фізично й соціально упослідженими. „І старшина й громади козацькі, міщанські й посполиті не тільки воювали між собою за ґрунти, підданське послушество і т. ін., але й клопоталися часто спільно й „всенародно“ про спровадження освіченого духовенства, учительства, зазначав М. Грушевський.— Ставили церкви, ставилися знайти й зго-

думали, супроти московського уряду і його централістичних заходів, лишали на боці свої внутрішні рахунки і енпорозуміння, жертвуючи своєю кар'єрою й особистими інтересами...”³³

Нащадки тієї старшини свідомо чи несвідомо намагалися, незважаючи на жорстоку боротьбу за класові інтереси, „розвісити пристойні декорації і на місце стяжательних подвигів предків висунути інші, симпатичніші моменти в їх діяльності”³⁴. Це, зокрема, факти політичного вільнодумства, участь у таємних політичних товариствах, місія Капніста, участь у січневому повстанні 1826 року тощо. Усе це розворушило в середовищі українського панства політичні інстинкти та спогади минулого. За словами М. Грушевського, почалася фабрикація українських героїв і розписування українських заслуг під тогочасні вимоги. „Малороссія малювалася ограбленою Москвою і позбавленою своїх вільностей країною; в обороні тих вільностей виступала вона мужньо всім народом під проводом своєї патріотично-настроєної старшини, що жертвувала своїм добром, кар'єрою, життям „вовсенародную пользу”. Під впливом сих настроїв реабілітовано Мазепу і прославлено як борця за українську вільність, розроблювано легенду про Полуботка...”³⁵

М. Грушевський критикував праці таких дослідників Гетьманщини, як О. Лазаревський, котрий хоч і вважав суспільно-економічний фактор важливим життєвим чинником, але перебільшував його значення і цим викривлював істину. Зациклювалися на внутрішньому боці суспільно-економічного життя та ігнорували зовнішні чинники такі історики Гетьманщини, як В. М'якотин, Д. Багалій, М. Василенко, І. Луцицький. Це було, як писав І. Витанович, причиною того, що М. Грушевський відрядив до Москви для роботи в архівах надійного дослідника, улюбленого учня І. Джиджору, „який мав освітити історію ліквідації державного життя козацької України — централістичну політику російського уряду — в зв'язку із змаганням російської буржуазії зробити Україну ареною російського капіталу...”³⁶

М. Грушевський був задоволений результатами праці І. Джиджори, який „спростував [...] односторонність характеристики старшинської верстви та довів фактами, що „інтереси особистого збагачення й кар'єри не перешкоджували їй вести політику державну послідовно й витривало [...] Політика ся мала класовий ухил, як у кожній класовій державі, але не позбавлена була зрозуміння загальних інтересів людности та їх оборони...”³⁷

Характеризуючи методологію М. Грушевського, І. Витанович вважав, що той у своїх поглядах проходив еволюцію, не втрачаючи, очевидно, всього, що успадкував від свого учителя В. Антоновича. Таку ж думку висловив Б. Крупницький, який зазначав, що дотримуючись народницького світогляду, М. Грушевський „час до часу завертав до державницького погляду щодо українських історичних подій”³⁸. Певний вплив на наукову творчість

Обкладинка видання „Ілюстрованої історії України“ М. Грушевського

дити для свого села чи свого кутка якнайкращих малярів, будівничих, різьбарів, ливарів і т. д. Так само не бракувало випадків, де вони всенародно виступали в обороні інтересів краю, так, як їх ро-

³¹ Витанович І. Уваги...— С. 45.

³² Там само.— С. 45—46.

³³ Там само.— С. 46.

³⁴ Там само.

³⁵ Там само.

³⁶ Там само.— С. 47.

³⁷ Там само.

³⁸ Див.: Крупницький Б. Михайло Грушевський і його історична праця // Грушевський М. Історія України-Руси.— Нью-Йорк, 1954.— Т. 1.— С. VIII.

М. Грушевського мала київська історично-правнича школа на чолі з М. Владимирським-Будановим, меншою мірою — київська історично-економічна школа, якою керував І. Луцицький.

До поглиблення методології М. Грушевського спричинився відомий вчений-соціолог М. Ковалевський і такі, за визначенням І. Витановича, неокантіанці, етичні позитивісти, як М. Туган-Барановський і Б. Кістяківський, котрі намагалися поєднувати позитивні методи дослідження конкретного історичного матеріалу з завершеністю етичної оцінки фактів соціальної еволюції. Відомо, що М. Туган-Барановський був наближений до українського наукового руху, провідником якого був М. Грушевський.

У Б. Кістяківського М. Грушевський запозичив „методологічний і гносеологічний плюралізм“, що допускав до будь-якої галузі науки, для будь-якої сфери культури її власні методи пізнання³⁹. І. Витанович вважав, що М. Грушевському, який був істориком-аналітиком, не легко було вдаватися до синтезу. Не випускаючи з уваги основної лінії, він намагався збагнути складний процес українського етно- і націогенезу, зафіксувати та пояснити усі можливі чинники, що впливали на історичну еволюцію національної ідеї у суспільній свідомості. У повсякденній науковій роботі історики доводилося багато енергії витрачати на археографічну роботу, на пошуки документального матеріалу, його аналіз і систематизацію. У такій рутинній науково-історичній праці не завжди вистачало часу на ґрунтовніші соціологічні дослідження зібраного матеріалу.

Гарячі суперечки, що вели учені в методологічних питаннях, зокрема таких, як розмежування гуманітарних і природничих наук, історії і соціології, заперечення можливості позитивного вивчення складних соціальних процесів, а серед істориків — між прихильниками історії політичної і так званої культурної, між прихильниками генетичного й так званого соціологічного методів, розбіжності між істориками права та економічними істориками не були байдужі М. Грушевському. Уже сам перегляд численних рецензій західноєвропейських авторів у „Записках НТШ“ переконав І. Витановича у тому, що М. Грушевський завжди тримав руку на пульсі наукового західноєвропейського руху та водночас ішов власним шляхом, еволюціонує у тих випадках, коли для цього були вагомні причини. Бувало, що шлях, який історик обрав раніше в наукових дослідженнях,

підтверджували західноєвропейські теоретики, котрих він завжди сприймав критично. Зокрема, він гостро критикував так званий соціологічний метод та його представників, за те, що у пошуках соціальних законів вони спрощували дослідження, пояснюючи складні соціальні явища якоюсь однією основною причиною — чинником біологічним, економічним чи психологічним. Соціологічного методу, який поспішно узагальнює, не пізнавши і не зрозумівши історичного процесу і на цій основі намагається вгадати майбутнє, М. Грушевський не сприймав. Йому більше до вподоби був метод генетичної еволюції та плюралістичного з'ясування історичного процесу. Він також не бачив можливості застосовувати поняття закономірності до соціальних явищ, які радше можливі в явищах природи. Хоч і там ця закономірність, наприклад, у біології чи фізиці, не така уже й точна. Можна, на його думку, спростити схему соціального процесу і надати йому автоматизму та механічності, проте не можна ніяк не зважати на елементи волі, доцільності і моральності⁴⁰.

З розвитком духовності людини уже на примітивних стадіях життя, поряд із біологічними та економічними чинниками, дуже важливий і самостійний вплив мав чинник психологічний. Ішлося про релігійну уяву, звичай, мораль, мистецтво. „В міру того як виростає над економічною основою соціально-політична і культурна надбудова,— писав М. Грушевський,— так різні її складники, різні елементи починають все самостійніше і сильніше впливати на соціальну еволюцію, а між собою вступають в різні комбінації, боряться, перемагають і дають ті чи інші варіанти в кожному окремому випадку“⁴¹.

Аналізуючи наукові погляди М. Грушевського, І. Витанович зазначив, що історик солідаризувався з німецьким психологом та філософом В. Вундтом, який вважав, що натуральна причинність створює межі волі лише в обмеженому розумінні так, що воля не входить з нею в суперечність — „то сі дві сили, природа й дух зливаються з такого ширшого становища в певну одність,— вони не суперечать, вони доповнюють себе посполу і натуральна сторона лише дає ті обмежуючі умови, в котрих оцінюють творчі сили духовного розвитку“⁴².

Позиції німецького психолога В. Дільтея, який заперечував роль соціології як науки, а отже, й історії, вчений не поділяв. Близькими були йому погляди Бернгайма⁴³, підручник якого „Lehrbuch der historischen Methode und der Geschichtsphilosophie“

Робочий кабінет М. Грушевського

³⁹ Див.: Кістяківський Б. Социальные науки и право. Очерки по методологии социальных наук и общей теории права.— М., 1916; Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні.— Прага, 1931.— С. 164.

⁴⁰ Див.: Грушевський М. Початки громадянства...— С. 37.

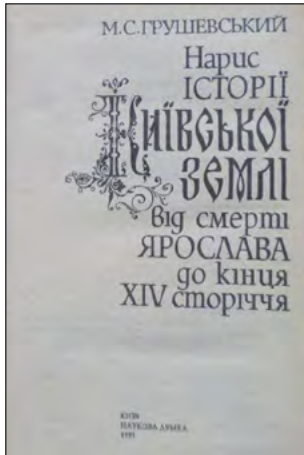
⁴¹ Там само.

⁴² Див.: Там само.— С. 39.

⁴³ Там само.

(Leipzig, 1903) він рекомендував своїм учням та працівникам ВУАН.

В останні роки життя М. Грушевський більше цікавився методологією французького соціолога-позитивіста, засновника французької соціологічної школи Е. Дюркгейма, який був позитивістом-емпіриком та, як і сам М. Грушевський, намагався не схематизувати, не спрощувати штучно досліджуваного матеріалу і „не нагинати під свої суб'єктивні сприймання”.

Титульна сторінка праці М. Грушевського „Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV сторіччя”.
К.: Наукова думка, 1991

Погляди М. Грушевського, як стверджував І. Витанович, були найбільш чітко сформульовані в 9-му томі „Історії України-Руси”. У вступі учений заявив: „Історики кінця кінцем не менше, а навіть і більше важно знати не тільки те, як саме проходили події (в деталях здебільшого їх і не можна відтворити) — а як вони були прийняті й відчуті сучасниками, як переломилися в їх свідомості, і які вражіння й настрої серед них викликали...”⁴⁴ Це означало, що для М. Грушевського важливими були не тільки

ки об'єктивні, а й суб'єктивні аспекти соціального розвитку суспільства.

І. Витанович — не єдиний учений, який прихильно досліджував наукову творчість історика України М. Грушевського. Протягом другої половини ХХ ст. з'явилася низка статей, монографій, у яких висвітлено різні аспекти наукової діяльності вченого. Авторами цих праць (виокремимо найважливіші) були Л. Винар⁴⁵, О. Оглоблин⁴⁶, Ф. Сисин⁴⁷, О. Домбровський⁴⁸, О. Прицак⁴⁹, М. Андрусак⁵⁰, Л. Зашкільняк⁵¹, В. Тельвак⁵², А. Атаманенко⁵³ та ін.

1992 р. Українське історичне товариство видало том „Українського історика”, присвячений 125-річчю від народження М. Грушевського. Особливе зацікавлення викликають статті Л. Винара, Д. Дзира, А. Процик, М. Брайчевського, О. Домбровського, В. Брехуненка, В. Сергійчука⁵⁴.

Заслуга І. Витановича полягала в тому, що він першим зробив систематизований аналіз історіософії М. Грушевського. Це значною мірою вплинуло на подальші оцінки творчості видатного історика⁵⁵. За словами В. Тельвака, стаття І. Витановича стала хрестоматійною. Відмовившись від ідеологізації спадщини історика, автор спрямував вивчення його історіософсько-методологічних поглядів в академічне русло. Безперечно, деякі положення статті І. Витановича, що була написана понад півстоліття тому, сучасні дослідники ставлять під сумнів (наприклад, теза про вирішальний вплив народництва на теоретичні погляди М. Грушевського), проте „неослабна полеміка з його поглядами лише підкреслює цінність праці вченого”⁵⁶.

Степан ГЕЛЕЙ

⁴⁴ Витанович І. Уваги... — С. 51.

⁴⁵ Винар Л. Життя і наукова діяльність Михайла Грушевського // Український історик. — Нью-Йорк; Мюнхен, 1966. — Ч. 1—2. — С. 15—31; його ж. Ранні історичні праці Михайла Грушевського і київська історична школа В. Антоновича // Там само. — Ч. 3—4; його ж. Галицька доба Михайла Грушевського (1894—1914) // Там само. — 1967. — Ч. 1—2. — С. 5—22; його ж. Молодість Михайла Грушевського. — Мюнхен, 1967; його ж. Думки з приводу п'ятидесяти років смерті Михайла Грушевського // Український історик. — Нью-Йорк; Мюнхен, 1984. — Ч. 1—4. — С. 7—20.

⁴⁶ Оглоблин О. Михайло Грушевський і українське національне відродження // Український історик. — Нью-Йорк; Мюнхен, 1964. — Ч. 2—3. — С. 1—6.

⁴⁷ Сисин Ф. „Історія України-Руси” Михайла Грушевського та творення національної історіографії // Михайло Грушевський і українська національна наука: Зб. матер. конференцій. — Львів, 1999. — С. 3—31.

⁴⁸ Домбровський О. Антиноманська теорія з перспективи ранньої історії України в М. Грушевського // Український історик. — Нью-Йорк; Мюнхен, 1966. — Ч. 1—2. — С. 52—61.

⁴⁹ Прицак О. У століття народин М. Грушевського // Листи до приятелів. — Нью-Йорк; Мюнхен, 1966. — Ч. 5—7. — С. 1—19; його ж. Історіософія та історіографія М. Грушевського. — К.; Кембридж, 1991; його ж. Михайло Грушевський як історіограф // Вісник Академії наук України. — К., 1992. — Ч. 2. — С. 51—54.

⁵⁰ Андрусак М. Михайло Грушевський як історик-народник і державник // Записки НТШ. — Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1978. — Т. СХСVII. — С. 7—21.

⁵¹ Зашкільняк Л. М. С. Грушевський у Київському університеті (1886—1894 рр.) // Грушевський М. С. Щоденник (1886—1894 рр.). — К., 1997; його ж. Методологічні погляди М. Грушевського // Україна модерна. — Львів, 1998. — Ч. 2—3. — С. 233—235.

⁵² Тельвак В. Проблеми історико-теоретичної спадщини Михайла Грушевського в історіографії української діаспори (1939—1990) // Вісник Львівського університету. — Львів, 2000. — Вип. 35—36. Серія історична. — С. 354—366.

⁵³ Атаманенко А. Розвиток грушевськознавства в діаспорі // Український історик. — Нью-Йорк; Київ; Острог; Торонто; Париж, 2006—2007. — Ч. 4 (172); 1—2 (173—174). — С. 154—182.

⁵⁴ Див.: Винар Л. Значення Михайла Грушевського в українській і світовій історії; Дзира Я. Михайло Грушевський та українське козацьке літописання XVII—XVIII ст.; Процик А. Дві історіографічні течії з історичної школи В. Антоновича: М. Грушевський і Д. Багалій; Брайчевський М. Михайло Грушевський та археологія; Домбровський О. Проблема антив у М. Грушевського; Брехуненко В. Проблема періодизації історії української козаччини у працях Грушевського; Сергійчук В. Михайло Грушевський про Байду-Вишневецького та сучасна історіографія (Михайло Грушевський, діяльність і творча спадщина: З нагоди 125-річчя від дня народження (1866—1991) // Український історик. — Нью-Йорк; Торонто; Київ; Львів; Мюнхен, 1991—1992. — 451 с.).

⁵⁵ Див.: Прицак О. Історіософія та історіографія Михайла Грушевського. — К.; Кембридж, 1991.

⁵⁶ Тельвак В. Проблеми історико-теоретичної спадщини... — С. 361.